

İş Sağlığı ve Güvenliği Alanında İslami Kader ve Tedbir-Tevekkül İnancının Etkileri

Baskın Beyenal^{1*} Abdülaziz Bayındır²

¹ İş Sağlığı ve Güvenliği Bölümü, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Üsküdar Üniversitesi, İstanbul, Türkiye

² İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku Ana Bilim Dalı, İstanbul, Türkiye

Makale Tarihiçesi

Gönderim: 26.02.2022

Kabul: 30.08.2022

Yayın: 30.08.2022

Araştırma Makalesi

Öz – İş sağlığı ve güvenliği kültürü, bir bütün olarak, gözlemlenebilir tavır ve davranışların yanında, gözlemlenemeyen tutum, anlayış ve inanç gibi unsurlarla da şekillenmektedir. İş sağlığı ve güvenliğinde tespiti en zor konulardan biri çalışanların sahip oldukları yanlış inanç ve anlayışlardır. Kadercilik, tedbirli davranış, tevekkül, kaçınılmazlık, musibet, ihmal ve kusur gibi kavramlar doğru anlaşılmazsa kazalara karşı önlem almada farklı yaklaşımlar ortaya çıkabilmektedir. Özellikle kadercilik yaklaşımların ağır bastığı durumlarda İSG tedbirlerini aldırarak görece daha zor olabilmektedir. İş kazası ve meslek hastalıklarının kaçınılmaz ve öngörülemez olduğu, ezeli bir kader olarak hiçbir tedbir tarafından engellenemeyeceği ve dolayısıyla tedbir almanın gereksiz olduğu şeklindeki inançlar çok sayıda çalışan tarafından paylaşılmaktadır. Serbest iradeci yaklaşıma sahip olanlar ise başlarına gelenlerin, hür iradeleriyle verdikleri doğru veya yanlış kararlar sonucunda geldiğini düşüneceğinden İSG kurallarına uymada daha hevesli olabilmektedir. Bu çalışmanın amacı teolojik ve bilimsel açıdan kader kavramının incelenmesinin yanında, çalışanların kadercilik ve serbest iradeci yaklaşımlardan hangisine daha yakın olduklarının tespit edilmesidir. Bunun için öncelikle kader inancının tanımı ve unsurları incelenerek kritiği yapılmıştır. Beşli likert tipi bir anket çalışmasıyla katılımcılara 19 soru sorulmuştur. Önemli oranda kader inancına sahip olduğu tespit edilen katılımcılardan, tanımı yapılan somut olayları, iş ve hayat tecrübelerini ve kader inançlarını kullanarak değerlendirmeleri istendiğinde beklenen net cevapları veremedikleri bulgusuna ulaşılmıştır. Sonuç olarak; doğru tanımlanmamış kadercilik yaklaşımların İSG kültürü oluşumunu olumsuz yönde etkilediği, serbest iradeci yaklaşımları önceleyen kader inancının ise başta tedbir konusu olmak üzere birçok bilimsel İSG konusu ile uyum içinde olduğu ve İSG kültürü gelişimine katkıda bulunacağı tespiti yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler – İş kazası, kader, meslek hastalıkları, tedbir

The Effects of Islamic Destiny and Precautionary-Tawakkul in Occupational Health And Safety.

Baskın Beyenal^{1*} Abdülaziz Bayındır²

¹ Department of Islamic Law, Faculty of Theology, Istanbul University, Istanbul, Turkey

² Department of Occupational Health and Safety, Institute of Health Sciences, Üsküdar University, Istanbul, Turkey

Article History

Received: 26.02.2022

Accepted: 30.08.2022

Published: 30.08.2022

Research Article

Abstract – Occupational health and safety (OHS) culture, as a whole, is shaped by observable elements such as attitudes and behaviors but also unobservable attitudes such as understandings and beliefs. One of the most difficult issues to detect in occupational health and safety is the wrong beliefs and understandings of employees. Many employees share the belief that work accidents and occupational diseases are inevitable/unpredictable, cannot be prevented by any measure, and it is unnecessary to take precautions as it is desire of God or a divine destiny. The aim of this study is to examine the concept of destiny from a theological and scientific point of view, as well as to determine which of the fatalistic and free will approaches the employees are closer to. For this, first of all, the definition and elements of the belief in destiny were examined and critiqued. 19 questions were asked to the participants with a five-point Likert-type questionnaire. It was found that the participants, who were found to have fatalistic approach significantly, were not able to give the expected clear answers when they were asked to evaluate the defined concrete events using their work and life experiences and destiny beliefs. As a result, It has been determined that incorrectly-defined fatalistic approaches negatively affect the formation of OHS culture, and the destiny belief, which prioritizes free-willed approaches, is compatible with many scientific OHS issues, especially taking the preventive measures, and will contribute to the development of OHS culture.

Keywords – Destiny, occupational accident, occupational diseases, ohs, precautionary

¹ Baskın Beyenal, baskin54@gmail.com Orcid id: <https://orcid.org/0000-0003-4501-8741>

² Abdülaziz Bayındır, bayindir51@yahoo.com <https://orcid.org/0000-0002-5440-7688>

*Sorumlu Yazar / Corresponding Author: baskin54@gmail.com

Atf Bilgisi: Beyenal, B. & Bayındır, A. (2022). İş Sağlığı ve Güvenliği Alanında İslami Kader ve Tedbir-Tevakkül İnancının Etkileri . OHS ACADEMY , 5 (2) , 76-102 . DOI: 10.38213/ohsacademy.1079563Giriş

1.1. Kader

İş güvenliği (İSG) uzmanları, birlikte çalıştıkları iş arkadaşlarına, güvenlik tedbirlerini aldırırken birçok direnç ve zorlukla karşılaşmaktadırlar. En sık rastlanan problemlerden biri ikna zorluğudur. Bir diğeri ise “Nasıl olsa başımıza gelecek olan gelecek, öyle ya da böyle, kaderimizde ne varsa o olur” şeklinde özetlenebilecek olan kader inancıdır.

İslami literatürde kaderin klasik tanımı şu şekilde yapılmaktadır: “Allah’ın ezelden ebede kadar olacak şeylerin zamanını ve yerini, özellik ve niteliklerini ne şekilde ve ne zaman olacaklarsa onların hepsini ezeli anlamda bilip, o şekilde sınırlaması ve takdir etmesidir.” (Kılavuz, 2017). Kader inancı bu şekilde tanımlandıktan sonra, çalışanların, kendilerinden beklenen güvenli çalışma tedbirlerini alırken pek de hevesli olmayacakları ortadadır. Ezelde takdir ve tahdit (sınırlama) edilmeye ilgili inançlar, direkt itiraf edilmese bile, davranışların arka planında işleyen kodları belirleyen ana faktör haline gelebilmektedir. Bu ve benzeri birçok kader tanımının içeriğinde yer alan “önü belli olmayan bir zaman diliminden sonu belli olmayan bir zaman dilimine kadar olacak her şeyin Allah tarafından bilinmesi ve o şekilde takdir edilmesi” ifadesi, Allah’ın bilgisinin mutlak doğru ve değişmez olduğu düşüncesiyle birleşince, yapılan takdirlerin de mutlaklığı ve değişmezliği düşüncesini doğurmaktadır. Anket çalışmasının ilk ifadesinde, kader tanımının bu yönü vurgulanarak, katılımcılardan bu şekilde tanımlanan bir kader inancını değerlendirmeleri istenmiştir.

Teoloji-bilim ilişkisi zaten sorunlu bir konuyken, teolojinin, belki de insanlık tarihi kadar eski, kadim bir problemi olan kaderle, İSG gibi bilimsel bir konunun birlikte anlaşılması kolay olmayacaktı. Halbuki, Kur’an-ı Kerim’de geçtiği her yerde “ölçü koymak” anlamına gelen, hiçbir yerde de bu anlamın verilemeyeceği bir formda kullanılmayan kader kelimesi, bu şekilde had safhada bilimsel ve matematiksel bir konu haline gelmektedir. Ölçü anlamındaki kader ile bilim aynı çizgide buluşmakta ve barışmaktadır. Aslında bütün bilim dalları, konuşulan bu ölçülerin yani kaderin, ne olduğunun ve nasıl işlediğinin tespiti ile meşguldür.

İSG alanında da geçerli bir takım kural ve kaideler, mutlaka uyulması gereken yasalar mevcuttur. Bu kuralların ve konuşulan ölçülerin neler olduğu bilimsel yöntemlerle tespit edilirken yapılan asıl iş, bu konuda geçerli olan ölçülerin yani kaderin ne olduğunun tespit edilmesidir. Ergonomik olmayan bir koltukta ve uygun olmayan bir oturma şekliyle çalışan birinin, zamanla nasıl sıkıntılarla karşılaşacağı, ne tür kas iskelet problemleri yaşayacağı yapılan bilimsel çalışma ve deneylerle mümkün merteye tespit edilmeye çalışılmaktadır. Aslında bu çalışmalar, o konu hakkında konan ölçülerin neler olduğunun yani kaderin tespit edilmesidir.

Çalışanların, kader konusuna yaklaşımlarını tespit etmek, başlarına gelen kaza ve musibetleri çözümlerken sebep sonuç ilişkisini doğru bir şekilde kurup kuramadıklarını anlamak amacıyla bir anket çalışması düzenlenmiştir. İş kazaları ile kaderin nasıl ilişkilendirdikleri, kader inancını; iş kazası ve meslek hastalıklarının, önceden takdir edilmiş sebebi olarak görüp görmedikleri tespit edilmeye çalışılmıştır. İnsanoğlu; başına gelen her kaza sonrası oluşan durumu, bir takdir, değişmez bir yazgı veya önlenemez bir kader olarak görme eğiliminde olabilmektedir. Halbuki başa gelen kazalarla onların oluş sebepleri arasındaki bağ doğru kurulup çözümlenmeler doğru bir şekilde yapılırsa, olayların bir sebep-sonuç ilişkisi içerisinde meydana geldiği anlaşılabilir olacaktır. Böylelikle daha sonra meydana gelmesi muhtemel benzer vasıflı kazaların önüne geçmek de mümkün olabilecektir.

Kader inancının, çalışanlar üzerindeki etkilerini ölçmek amacıyla düzenlenen anket çalışmasının ana konuları şunlardır:

- Problem cümlesi: “İSG konulu güvenlik tedbirleri alınırken veya göz ardı edilirken kader inancının bir etkisi söz konusu mudur?”
- Bir etkilenme söz konusu ise şiddeti ve yönü nedir?
- İSG açısından bakıldığında, çalışanların sahip oldukları bu tür inançlar onları tedbirli olmak yönünde mi yoksa tedbirsiz çalışma yönünde mi motive etmektedir?
- Tevekkül ’ün ne olduğu bilinmekte midir? Tedbirle olan ilişkisi doğru kurgulanabilmekte midir?

Anket sonucu elde edilen veriler istatistiksel yöntemlerle değerlendirilmiş ve elde edilen sonuçlar SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) v.25 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Anket çalışmasında elde edilen verilere ve yapılan çözümlenmelere “Bulgular” bölümünde yer verilmiştir. Anketin birinci kısmında yer alan sekiz soru ile katılımcıların demografik özellikleri sorgulanmıştır. İkinci kısımda sorulan 19 adet beşli likert tipi ifadeyle de kadercı bir inanışa mı yoksa serbest iradede mi bir duruşa mı sahip oldukları anlaşılmasına çalışılmıştır. Ayrıca

anket soruları analiz edilerek, çalışanların, meydana gelen olayları analiz ederken sebep-sonuç ilişkisi kurup kuramadıkları irdelenmiştir.

Çalışma sonucunda oldukça orijinal ve beklenmedik sonuçlar elde edilmiştir. Klasik kader inancı tanımını³ büyük oranda kabul eden katılımcı grubu, tedbirsiz bir davranış neticesinde meydana gelen tasarımsal bir kazanın sorumluluğunu, kazaya sebep olan görevlide⁴ bulabilmektedir. Ya da ihmal – kaza ikilemini⁵ sebep sonuç bağlamında doğru çözümlen ve yine büyük bir oranda onaylayan katılımcılar bu durumu, sahip oldukları ezeli takdir ve değişmez kader inancıyla çelişir olarak görmeyebilmektedir. Çalışanların; hayat tecrübelerini kullanarak kolayca kurabildiği sebep-sonuç ilişkisini, kader söz konusu olduğunda kurmakta zorlandıkları görülmektedir.

Tedbir-tevekkül içerikli sorularda ise durum değişmektedir. Kader söz konusu olduğunda tespit edilmesi görece daha zor olan sebep sonuç ilişkisi tedbir-tevekkül konusu gündeme geldiğinde daha kolay tespit edilmeye başlanmaktadır. Bu yüzden kaderin, dinamik bir süreç içerisinde ve sebep sonuç ilişkileri bağlamında gerçekleştiği örneklenirken tedbir-tevekkül konusunun daha kolay anlaşılır bu yapıdan istifade edilmiştir. Katılımcıların önemli bir kısmının bu konuda oldukça doğru ve tutarlı bilgilere sahip olduğu tespit edilmiştir.

“Tartışma ve sonuç” bölümünde ise elde edilen sonuçlar analiz edilmiş ve bulunan sonuçlar matematiksel ve istatistikî yöntemlerle açıklanmıştır.

Dini bir konu olan kaderin, Kur’an-ı Kerim’e uygun bir tanımı yapılırken, istifade edilen ayet mealleri olduğu gibi yazılmış, ayet tercümelerinin tamamı Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayımlanan mealden (Altuntaş ve Şahin, 2011) alınmıştır. Ayet mealleri hiçbir yorum ve teville yer verilmeden olduğu gibi okuyucunun istifadesine sunulmuştur.

1.1.1. Kader ve sebep-sonuç ilişkisi

Çalışmanın temel tezi; “İnsanın başına gelen her şeyin ilahî bir takdir neticesinde olduğu ancak bu takdirin, ezelde ve tamamen tesadüfî bir şekilde değil hayat süreci içerisinde ve kişinin kendi elleriyle yapıp ettiklerinin bir sonucu olarak yazıldığı”dır. Teolojik bir yönü de olan bu tezi destekleyen en önemli delil olarak Şûrâ suresi 30’uncu ve Hadîd suresi 22’nci ayeti kullanılmıştır:

“Başımıza her ne musibet⁶ gelirse, kendi yaptıklarımız yüzündendir. Allah, yine de çoğunu affeder.”

“Yeryüzünde ve kendi nefislerinizde uğradığınız hiçbir musibet yoktur ki, biz o musibeti yaratmadan önce, bir kitapta yazılmış olmasın. Şüphesiz bu, Allah’a göre kolaydır.”⁷

Her iki ayet birlikte düşünüldüğünde Kuran-ı Kerim’e göre, insanın başına gelen musibetlerle ilgili olarak şu tespitler yapılabilir:

1. Başa gelen her musibet insanın kendi elleriyle yapıp ettiklerinin bir sonucudur.
2. Bunlar o kadar çoktur ki Allah yapılan her hatanın neticesinde hemen bir musibet vermeye kalksaydı yeryüzünde dolaşan kimse kalmazdı.⁸ Allah birçoğunu affetmekte ve musibete dönüştürmemektedir.

³ Anketin ilk sorusu İslamî kader inancının unsurlarını içermektedir ve şu şekilde kurgulanmıştır: “Allah, insanın başına gelecek musibetleri ezelde yazmıştır. Zamanı gelince bu yazgıların gerçekleşmesi kaçınılmazdır, engellenemez.”

⁴ Anket madde 18: Görevli yangın merdivenini kilitlediği için içeridekiler yangından kaçamamış ve bazı çalışanlar hayatını kaybetmiştir. Bu felaket görevlinin hatası sonucu oluşmuştur, yangın merdivenini kilitlemeseydi ölü sayısı bu kadar olmazdı.

⁵ Anket madde 19: Kaza yoktur, ihmal vardır.

⁶ Kuranî bir kavram olarak musibet, başa gelen kötü şeyler olabileceği gibi başa gelen iyi şeyler olarak da algılanabilir. Çok geniş bir anlama sahiptir. Türkçedeki kullanımı ise çoğunlukla olumsuzdur. İSG özelinde her türlü iş kazası, meslek hastalığı ve ramak kala olayları musibet olarak düşünülebilir.

⁷ Kur’an-ı Kerim’de bu konuda çok sayıda ayet vardır ve bunlar bahsi geçen 2 ayete aykırı bir şey söylemez. Zira Kur’an-ı Kerim ayetleri arasında bir çelişki yoktur. Diğer ayetlerin düşünülmesi konunun genişletilmesi, daha iyi kavranması ve farklı yönlerinin ortaya çıkarılması açısından gerekli ve önemlidir. Bir kısmından da yeri geldikçe bahsedilmiştir.

⁸ el-Fâtr 35/45: “Eğer Allah, insanları kazandıkları yüzünden hemen cezalandıracak olsaydı, yerkürenin sırtında hiçbir canlı bırakmazdı. Ne var ki, onları belirli bir süreye kadar erteliyor. Nihayet süreleri gelince, (gerekeni yapar). Çünkü Allah, kullarını hakkıyla görmektedir.”

3. Musibetler başa gelmeden önce takdir edilir ve bir kitapta yazılır. Kitapta yazılma tabiri, insan için bir musibet kaydının düşülmesi olarak anlaşılabilir gibi “musibetlerin oluşum yasalarının belirlenmiş ve konmuş olması” anlamını da içermektedir. Ayet, “Musibetler başa gelmeden önce, onları meydana getiren oluşum yasaları, bir kitapta kayıt altına alınmıştır” şeklinde de anlaşılabilir.
4. Milyarlarca insanın birbiriyle etkileşimli olarak ve musibetler başa gelmeden önce, o musibeti ortaya çıkaracak bir kuralın (yasanın) konmuş olması ve hatta musibetin kendisinin kayıt altına alınmış olması insana zor bir iş gibi gözükebilir. Ama bu Allah için mümkün ve kolaydır.

İnsanın, başına gelen musibetlerin sebebi olarak kendi yaptıklarını görmesi önemlidir. Ancak böylelikle yapılan hataları tespit edip bir daha yapmamak, başa gelenlerden bir ders çıkarmak, sorumluluğu üstlenip ona göre davranmak mümkün olabilecektir. Suçu sürekli olarak başkasına (çoklukla da kadere ve dolaylı olarak da kaderi öyle yazdığı için Allah’a) atan, sorumluluk almaktan kaçınan, olaylardan ders çıkarmayan bir yaklaşım, aynı kazaların sürekli tekrarlanmasına ve kısır bir döngüye sebep olmaktadır.

Kazaların, insanoğlunun kendi elleriyle yapıp ettikleri sebebiyle oluştuğuna dair şöyle bir örnek verilebilir:

Örnek olay:

Tarih ve yer: 17.12.2011, Nevşehir’e bağlı Acıgöl ilçesi

Olay: Kubbe kalıbının ve kalıp iskelesinin çökmesi

Açıklama: Cami inşaatında, kubbe betonunun dökülmesi esnasında kubbe beton kalıbı ve kalıp iskelesi çökmüş 11 işçi çöken kalıpların altında kalmıştır.

Kazanın sebepleri:

1. İskelenin usulüne uygun ve denetim altında kurulmamış olması
2. İskele kurma işinin bir plan dahilinde yapılmamış olması
3. Personelin yeterli teknik bilgiye sahip olmaması
4. Statik hesapların yapılmamış olması ve yetkili bir kişinin kontrol ve onay sürecinden geçmemesi
5. Kalıp altında taşıyıcı güvenlik sistemlerinin kurulmamış olması
6. Hesapsız, gelişigüzel kalaslarla kalıp oluşturulması
7. Yeterli sayıda ankraj yapılmamış olmaması
8. İşçilerin iskeleden düşmelerini engellemek için kalıp sistemi dışından yaşam hattı yapılmamış olması

Sonuç: 1 ölü, 10 yaralı (Atabey, 2022).

Belki sadece bir kısmını yazabildiğimiz mümkün pek çok sebebin neticesinde oluşan bu kaza için “çalışanların kendi elleriyle kazandıkları” yani kendi yaptıkları hata ve kusurların sonucu oluşmuştur tahlilini yapmak yanlış olmayacaktır. Bu musibet özelinde yazgı; “zayıf bir şekilde kurulmuş iskele” ve “Dökülen betonu taşıma kabiliyeti olmayan kalıp” için konmuş ölçüleri tarif eden yasalardır ve değişmez bilimsel, matematiksel verilere dayanır. Çalışanlara düşen; hangi eylemin, ne zaman ve hangi sebeplerle bir kazaya dönüşeceği bilinmediğinden, mümkün olan her türlü tedbiri alarak kazalardan korunmaya çalışmaktır. Bu kazayı “neyleyelim ki, kaderde varmış!” tesellisi ile geçiştirmek yerine, oluş sebepleri üzerinde düşünmek, sebepleri ortadan kaldırmaya çalışmak ve bir daha meydana gelmemesi için gayret göstermek daha doğru (salih) bir davranış olacaktır.

İnsanın başına gelen her şeyin ilahî bir takdir sonucu olduğuna şüphe yoktur. Öyle ki bunlar insanın başına gelmeden önce Allah tarafından yazılı hale getirilip kaydedilir.⁹ Oluşum şartları ve kuralları belirlenir. Ancak son tahlilde yazılı musibetlerin başa gelmesi yine de Allah’ın iznine ve olurlarına tabiidir.¹⁰ Allah dilerse onları tamamen ortadan kaldırabilir, erteleyebilir veya kısmen gerçekleştirebilir.¹¹ Kur’an-ı Kerim; yaptığı işi güzel yapan ve sabırlı davrananların, yaptıkları düzgün işler sebebiyle birçok musibet, sıkıntı ve belalardan korunduğuna dair örneklerle doludur.

⁹ el-Hadîd 57/22: “Yeryüzünde ve kendi nefislerinizde uğradığınız hiçbir musibet yoktur ki, biz onu yaratmadan önce, bir kitapta yazılmış olmasın. Şüphesiz bu, Allah’a göre kolaydır.”

¹⁰ et-Tegâbîn 64/11: “Allah’ın izni olmaksızın hiçbir musibet başa gelmez. Kim Allah’a inanırsa, Allah onun kalbini doğruya iletir. Allah, her şeyi hakkıyla bilendir.”

¹¹ er-Ra’d 13/39: “Allah, dilediğini siler, dilediğini de sabit kılıp bırakır. Ana kitap O’nun yanındadır.”

Halbuki yukarıda tanımı yapılan klasik kader inancına göre yaşanan olayların bu şekilde husule gelmesinin tek bir sebebi vardır: “Allah’ın ezelde öyle takdir etmesi, o şekilde yazması”. Bu tanıma göre hayatın doğal akışı içerisinde meydana gelen sebeplerin, olayların oluşumu üzerinde direkt bir etkisi yoktur. Her şey ezelde yazılmış ve olup bitmiştir. Halbuki asıl odaklanması gereken nokta, ezeli bir takdirin olup olmaması değil, olaylar meydana gelmeden önce alınması gereken birtakım tedbirlerin bulunup bulunmadığıdır. Musibetler kanalıyla sınanan insandır ve her musibet, sınavı zorlaştıran birtakım unsurlar içereceğinden sakınılması gereken bir durum oluşturmaktadır.

Kader inancının dini literatürdeki klasik tanımı: “Allah’ın ezelden ebede kadar olacak şeylerin zaman ve yerini, özellik ve niteliklerini ne şekilde ve ne zaman olacaklarsa onların hepsini ezeli anlamda bilip, o şekilde sınırlaması ve takdir etmesidir.” (Kılavuz, 2017). Kaza ise “Allah’ın ezeli anlamda irade ettiği ve takdir buyurduğu şeyleri, zaman süreci içinde, her birini ezeli ilim, irade ve takdirine uygun biçimde meydana getirmesi ve yaratmasıdır.” (Kılavuz, 2017). Bu irade ve takdirlerin zamanı gelince meydana gelmesi kaçınılmazdır. Kaza ve Kader bu şekilde tanımlandıktan sonra ister istemez akla şu sorular gelebilmektedir:

1. Başa gelen kaza ve musibetler Allah’ın ezeldeki bir takdiri ise bunların oluşumunda insanın yaptığı hataların hiçbir rolü yok mudur?
2. Ezeli yazgılar değişmez kesinlikte olduğuna göre bir kazanın önüne geçmek için alınması gereken tedbirlerin hiçbir önemi, anlamı ve önleyiciliği yok mudur?
3. Gözlemleyebildiğimiz tüm evrende ve meydana gelen bütün olaylarda mutlaka bir sebep sonuç ilişkisine rastlanırken sadece insanoğlu, yazılı kaderi sayesinde bundan muaf mı tutulmuştur? Ne yaparsa yapsın ne kadar uğraşırsa uğraşsın sonuçta yazgısını değiştiremeyeceğine göre; yazgısı da ezelde yazıldığı şekliyle mutlaka gerçekleşeceğine göre insanın bu dünyadaki gayretlerinin, tedbirlerinin, çalışmalarının ne anlamı kalmaktadır?
4. Tedbir alanlar kazaları hafif, almayanlar ise ağır atlattıklarına göre bu durum klasik kader tanımı çerçevesinde nasıl açıklanabilir?
5. Kaderin klasik tanımı ile yine dini bir konu olan tedbir-tevekkül bahsi nasıl bağdaştırılabilir?
6. Her şey önceden belli ve olmuş bitmişse kazalardan korunmak için Allah’a dua etmenin hatta daha da önemlisi Kur’an-ı Kerim’de duanın üzerinde büyük bir önemle durulmasının ne anlamı kalmaktadır?

Bir iskelenin doğru ve sağlam kurulmasıyla ilgili her şey iskele kurulumunun kaderi yani iskele için konmuş ölçülerdir. Beton kalıbı için de farklı ölçüler yani farklı bir kader söz konusudur. Gerekli İSG tedbirlerinin alınması için ne kadar özen gösterilirse, bir kaza oluşma ihtimali o kadar azalacaktır. Statik kaderler yani konulmuş ölçüler, ilk yaratılış esnasında konmuş statik, değişmez ve yazılı kanunlardır. Bu ölçülere göre davranma veya davranmama özgürlüğüne sahip olan insan ise tercihinin sorumluluğunu üstlenmek ve sonucunda meydana gelecek edimlere katlanmak durumundadır. Aslında insanın tüm hayatı bu tür seçimlerle şekillenmektedir. İnsan için konmuş asıl ölçü yani ana kader prensibi seçmektir. Yaptığı doğru seçimler; doğru, güzel ve olumlu sonuçlar, yanlış seçimler ise eninde sonunda yanlış, kötü ve olumsuz sonuçlar doğuracaktır.

Klasik kader inancıyla meselenin halledilmesi kolay ancak sonuç tatmin edici değildir. Buna göre bir olay meydana gelmişse bu Allah’ın takdiridir ve olayın öncesinde yapılacak bir şey olmadığı gibi sonrasında da yapılacak bir şey yoktur. Sorulacak soruların cevapları da basitçe verilir. Her şey kaderdir ve verilen cevaplar genellikle olayın öncesi ile ilgili değil sonrası ile ilgili çözümler sunar. İskele çökmüş, bir kaza meydana gelmiş, bir işçi ölmüş, 10 işçi de yaralanmışsa bu onların ezelde karar verilmiş kaderleridir. Öncesinde alınabilecek tedbirlerin takdir edilmiş bir kazayı engellemesi mümkün değildir. Zira Allah’ın ezeli bilgisi kesindir ve mutlaka tecelli edecektir. Dikey yaşam hattı tedbiriyle 8 işçi, emniyet kemeri kullandığı için kurtulsa, bir işçi ölüp 2 işçi yaralansa o zaman da bu duruma kader denilecek, olayların sonucu kader olarak algılandığından her duruma uyum sağlayan bir mefhum olarak kader inancı kullanılmış olacaktır. Olayların öncesi, muhtemel sebepler, mümkün tedbirler, önlemler ve sorumluluklar konuya dahil edilmeden sadece sonuçlar üzerinden bir analizle çözümleme yapılacaktır.

Kader bu şekilde algılanınca, tedbirli olmakla tedbirli olmamak arasında çok da bir farkın olmayacağı yönünde bir düşünce gelişmektedir. Tedbirli olmanın ve birtakım riskleri ortadan kaldırmak için güvenli çalışma yöntemlerini tercih etmenin, yazgıyı değiştirmeyeceği yönündeki inançlar, alınması zorunlu, en temel güvenlik tedbirlerinin alınmasına bile engel olabilmektedir. Halbuki insan, sahip olduğu hayat tecrübesiyle bunun doğru olmadığını bilir. O halde ya Kur’anî bir tabir olan kader kavramı yanlış anlaşılmalıdır ya da iman esasları içinde olduğu iddia edilen gerçek kader inancı bambaşka bir şey söylemektedir.

1.1.2. Kader Konusunda Ortaya Çıkan Akımlar

İslam tarihi boyunca kader konusu en çok merak edilen ve üzerinde en çok çalışma yapılan konulardan biri olmuştur. Aynı kaynakların farklı yorumlanmasından oluşan farklı anlayışlar, birbirinden çok farklı kader ve kaza tanımlarının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bazı akımların kader dediğine diğerleri kaza, bir kısmının kaza dediğine bazıları kader demiştir. İnsanın kendi eylemlerinde hiçbir etkisinin olmadığını savunanlar çıktığı gibi eylemlerinin tüm sorumluluğunu ona yükleyebilmek adına onu yaratıcı pozisyonuna yükseltenler de olmuştur.

Kader konusunda ortaya konan fikirler 3 ana başlıkta toplanabilir:

1.1.2.1. Cebriye

Cebriye ekolü; insanı, rüzgârda düşen bir yaprak misali görekerek özgür iradesiyle bir seçim yapamayacağını, tüm iş ve eylemlerinin; önceden belirlenmiş bir kader çerçevesinde oluştuğunu, önlenemez ve değiştirilemez bir şekilde ezeli kaderde yazıldığı şekliyle meydana geldiğini iddia etmektedir. Cebriye ekolüne göre insanın eylemleri kader yazgısıyla bağlıdır ve ezeli yazgılara göre tecelli etmek zorundadır.

1.1.2.2. Mutezile

Mutezile ekolü ise cebriyenin zıddı bir duruşla, insanın tüm eylemlerinde, kendisine tanınan seçme hürriyetini kullanarak herhangi bir kısıtlama veya müdahaleye maruz kalmaksızın hür olduğunu söylemektedir. Öyle ki yaptığı eylemlerin yaratıcısı da insanın kendisidir. Ezelde yazılmış bir kader veya yazgı yoktur. İnsan, kendisine tanınan bu seçme hürriyeti sebebiyle sorumludur ve yaptıklarından da sorgulanacaktır.

1.1.2.3. Ehli Sünnet

Ehli Sünnet ekolü ise kader konusunda daha uzlaşmacı bir yol takip etmektedir. Cebriye ve Mutezile ekollerinin doğru ve yanlış yönleri olduğunu söyleyerek orta bir yol bulmaya çalışmıştır. Bunu yaparken de diğer ekollerin fikirlerinden istifade etmiş ve iradeyi, külli irade ve cüz'i irade olarak iki kısma ayırmıştır. Külli irade, Allah'ın iradesidir ve onun üzerinde bir irade yoktur. Her şey için nihai olarak belirleyici olan irade külli iradedir. Cüz'i irade ise insanın iradesidir. İnsan bu irade sayesinde isteme ve hür karar verme imkanına sahip olmaktadır. Bu irade kısıtlı, limitli ve mukayyet (kayıtlı)'dır.

Bu irade kısıtlıdır. Çünkü son tahlilde Allah'ın iradesi geçerlidir ve onun dediği olacaktır. İnsanın, Allah'ın istemediği bir şeyi dilemesi mümkün değildir. İnsan, sahip olduğu cüz'i irade ile ister, Allah da bu eylemleri yaratır. Sonuç itibarıyla insanın istedikleri kaçınılmaz olarak Allah'ın da istemesiyle gerçekleşmiş olmaktadır.

Bu irade limitlidir. İnsan, sonsuz bir şekilde her istediğini yapacak, her yaptığını isteyerek yapmış olacak bir imkana sahip değildir.

Bu irade mukayyettir. Yani kayıtlıdır. Allah-u Teâlâ sonsuz bilgisiyle insanların yapacağı eylemleri bildiği için bunları kayıt altına almış, insan için ezeli bir yazgı olarak belirlemiştir. İnsanın bu kadere karşı gelmesi, yazılı olan kadere aykırı davranması mümkün değildir. Ancak insan, eylemlerini Allah öyle yazdığı için cebri bir şekilde yapmamaktadır. Zaten insan öyle yapacağı için Allah ezeli bilgisiyle bunları bilmekte ve öncesinde kaydetmektedir.

Her üç ekolün de dedikleri incelendiğinde Cebriye ile Mutezilenin iki ucu oluşturduğu, Ehli Sünnetin ise ikisinin arasında bir orta yol bulmaya çalıştığı söylenebilir. Cebriye ve Ehli Sünnet insan eylemlerinde bir sebep sonuç ilişkisi görmezken Mutezile ise bu ilişkide Allah'ın fonksiyonunu tamamen kaldırarak farklı bir istikamete savrulmaktadır.

1.1.3. Kur'anî Kader İnancı

Farklı kader anlayışlarına sahip olanlar da anlayışlarını geliştirirken kuşkusuz Kuran ve Hadislerden istifade etmişlerdir. Farklılıklar, ayet ve hadislerde yer alan bilgilerin farklı yorumlanmasından kaynaklanmaktadır. Zira Kuran'da kader konusu, oldukça sık ele alınmaktadır ve konu ile ilgili birçok ayet bulunmaktadır. Kader kelimesi K-D-R (ك د ر) kökünden türetilmiştir ve 132 ayette bu kökten türemiş kelimeler geçmektedir. Bu ayetler incelendiğinde, kelimenin çoğunlukla ölçü koymak, takdir etmek manalarında kullanıldığı, ezelde yazılmış bir yazgı anlamında kullanılmadığı görülmektedir.

1.1.3.1. Tanım

Kuran'da yer alan ve kader kökünden türev kelimelerin geçtiği ayetler, başa gelen musibet, bela ve zorlu sınavlarla ilgili ayetler birlikte değerlendirildiğinde şöyle bir tanım yapmanın mümkün olduğu görülmektedir:

Kader inancı; Allah'ın yarattığı her şeyi bir ölçüye göre yaratmış olduğuna, tüm mahlukatın yaratılış amaç ve özelliklerinin değişmez kanunlar olarak yazılmış olduğuna, insanın başına gelecek musibetlerin; öncesinde, kendi elleriyle kazandıkları sebebiyle ve hayat süreci boyunca sürekli, anlık ve dinamik olarak yazıldığına, yazgıların da vakti zamanı geldiğinde Allah'ın izni ve oluruyla insanın başına geldiğine, bir kısmının affedildiğine ve tüm bunların da sağlanan serbest irade ve hür seçim ortamında, kimin daha güzel bir iş yapacağına belirlenmesine yönelik bir imtihan amacıyla yapıldığına inanmaktır.

Bu tanıma göre Kuran'a uygun kader inancının özellikleri şu şekilde sayılabilir:

1. Her şey bir ölçüye göre yaratılmıştır.
2. Tüm varlıkların yaratılış amaç ve özellikleri bellidir.
3. Başa gelen her şey, iyilik ve kötülükler Allah'tandır.
4. Başa gelen iyiliklerin sebebi Allah, kötülüklerin sebebi insanın kendi elleriyle yaptıklarıdır.
5. Allah her işe müdahildir.
6. Başa gelen musibet, bela ve fitnelerde amaç kimin daha güzel iş yapacağına belirlenmesidir.
7. Hayat süreci boyunca sürekli, anlık ve dinamik olarak yazılmaktadır.
8. Yazgılar, yazıldığı gibi silinebilir, ertelenebilir ve değiştirilebilir.
9. Üst yasalar (daha önceden konan ölçüler ve hükümler) asıldır ve sonraki yasaların işleyiş süreçleri üzerinde belirleyicidir.

Kader kökünden türev kelimeler Kuran'da çoğunlukla "ölçü, takdir, miktar" anlamlarında kullanılmıştır. Türkçede de kullanılan takdir, kadar ve miktar kelimeleri de aynı kökten türetilmiş kelimelerdir. "Allah her şeyi bir ölçüye göre yaratmıştır."¹² Örneğin radyum elementinin sahip olduğu birçok fiziksel ve kimyasal özelliğin yanında, onun için konmuş olan en belirgin ölçü radyoaktif bir element olması, alfa ve gamma ışınları yaymasıdır. Pierre Curie ve eşi Marie Curie tarafından keşfedilmesinden önce de "Radyum Kızları" olarak bilinen genç kızlar, onunla saat kadranlarındaki rakamları boyarken de hep aynı özelliklere sahipti. Curie 'ler ve Radyum kızlarının tamamı radyasyona bağlı gelişen kanser hastalıklarına yakalanmışlardır. Bilimin ortaya koyduğu şey Radyumu keşfetmek ve onda bulunan özellikleri (onun için konmuş ölçüleri), faydalı ve zararlı yönlerini ortaya çıkarmak olmuştur. Makro evrenden mikro evrene kadar, fotonlardan atom altı parçacıklara kadar bildiğimiz ya da bilmediğimiz her şey kendileri için konmuş ölçüler çerçevesinde hareket ederler. Bu, onlar için konmuş, değişmez bir kader (ölçü)'dür ve Allah'ın koyduğu kanunlarda bir değişiklik meydana gelmez.¹³

İnsanın biyolojik yapısı söz konusu olduğunda da durum aynıdır. Organlarının tâbi olduğu çalışma prensipleri, aklı, muhakeme yeteneği, tâbi olduğu psikolojik-sosyolojik yasalar vs. hep önceden konmuş, insan müdahalesi dışında gerçekleşen ölçülere tabidir. Kalbinin dakikada kaç defa atacağı, damarlarında dolaşan kanın sebep olduğu basınç (tansiyon), alyuvarlarının sayısı, salgılanan insülin miktarı, derisinin rengi, konuşması vs. ile ilgili konan ölçüler sabit kaderlerdir ve Allah tarafından konmuş ölçülerdir.

İnsanın başına gelen her türlü kaza, bela ve musibetler kimin daha güzel bir iş yapacağına ortaya çıkarılması amacıyla takdir edilmiş sınavlardır. Ölüm ve hayat bunun için yaratılmıştır.¹⁴ Ancak bunların insanın başına geliş sebebi, üzerinde durulması ve düşünülmesi gereken bir problemdir ve hiçbir tesadüfi, keyfi veya rastgele değildir. Musibetler; insanın yapmaması gerekirken yaptıkları veya yapması gerekiyorken yapmadıkları, hak ettikleri ve kazandıkları sonucunda tetiklenen süreçler neticesinde meydana gelmektedir.

Bazı durumlarda hiçbir tedbir almadan çalışan işçilerin olası risklerden etkilenmediği veya daha az etkilendiği de görülebilmektedir. Bu durum musibetlerin başa geliş süreçleriyle ilgili yasaların bireyselliği gibi bir çağrışım yapmaktadır ki, bu doğru değildir. Etkileşimdeki farklılıklar -mutlak olarak- süreçlerdeki farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Kaderin tecellisi hususunda konan üst yasalar (daha önceden konan ölçüler ve hükümler) asıldır ve sonraki yasaların işleyiş süreçleri üzerinde belirleyici olmaktadır. Zarar etkileşimi daha az olan işçi için "sağlıklı, doğal, helal ve temiz gıdalarla beslenme, güçlü bağışıklık sistemi, sağlıklı yaşam tarzı, güçlü fiziksel yapı, hayr hasenat sahibi olma, anne babaya iyilik, bol sadaka verme, sabırlı, dirençli ve ahlaklı olma vs." gibi üst yasaların

¹² el-Kamer 54/49 : "Gerçekten biz, her şeyi bir ölçü ve dengede yarattık."

¹³ El-Fetih 48/23: "Allah'ın öteden beri işleyip duran kanunu (budur). Allah'ın kanununda asla bir değişiklik bulamazsın."

¹⁴ el-Mülk 67/2 : "O, hanginizin daha güzel amel yapacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratandır. O, mutlak güç sahibidir, çok bağışlayandır."

varlığı belirleyici bir etki göstermiş olabilir. Nitekim Hadis-i Şeriflerde “Az sadaka çok belayı defeder ve sadaka ömrü uzatır” ifadeleri geçmektedir. (El-Heyseni, 2012)

Kaderle ilgili durum, insanın hür iradesiyle verdiği kararlar söz konusu olduğunda değişmektedir. İhtilafların ve tartışmaların başladığı yer de burasıdır. Çünkü verilen her kararın bir neticesi olmakta ve sorumluluk denen ağır bir yük meydana getirmektedir. Hiç kimsenin sevmediği ve sürekli olarak kaçtığı sorumluluk yükü, kader anlayışının oluşumu üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. “İnsan, verdiği kararlarda hakikaten hür müdür yoksa diğer varlıklar için konmuş sabit ölçülere benzer ölçüler burada da söz konusu mudur?” türü sorular sürekli olarak gündeme gelmektedir.

Bu açıdan bakıldığında kaderi iki kısma ayırmak mümkündür: Statik kader ve dinamik kader.

1.1.3.2. Statik Kader

Tüm varlıklar için, daha en başta, yaratılış esnasında konmuş sabit kurallar, kanun ve özellikleri içerir. Tabiat kanunları, evrende geçerli bilimsel ve matematiksel kanun, tanım, teori ve aksiyomlar, mikro ve makro evrende geçerli her türlü ölçüler statik kader tanımı altında değerlendirilebilir. Allah tarafından konmuş değişmez yasalar- dır. İnsanın bizzat kendi vücudunda ve etrafında gözlemleyerek doğrulayabileceği, kaderin ölçü anlamındaki kullanımının en net halidir.

1.1.3.3. Dinamik Kader

Dinamik kader ise kuralları yine Allah tarafından konmuş ancak insanın vereceği kararlara göre şekillenen, belli şart ve koşullar altında değişiklik gösterebilen, çoğunlukla sebep-sonuç ilişkisi ile bağlı, yaşam süreci içerisinde dinamik olarak meydana gelen kader (ölçü) 'leri anlatır. Bu kaderin oluşması veya değişmesi insanın vereceği kararlara bağlıdır. Doğru verilen kararlar doğru ve güzel neticeler, yanlış verilen kararlar ise yanlış ve kötü sonuçlar doğuracaktır. Bu yüzden verilen her kararın bir sonucu, bir sorumluluğu vardır ve kararı verene aittir. İnsan dinamik kader konusuna giren konulardaki kararlarını hür iradesiyle, hiçbir etki ve baskı altında kalmadan verir.

Daha genel bir ifadeyle insanın hür iradesiyle verdiği tüm kararlar ve neticeleri dinamik kaderin konusu olmakta bunun dışında kalan tüm konular ise statik kader olarak değerlendirilebilmektedir. Örneğin, kot pantolon kum taşılama işinde kullanılan silika kristallerinin elementer yapısı ve insan akciğerinin biyolojik özellikleri statik kaderin konusu iken çalışma ortamında gerekli tedbirleri alıp almama kararı dinamik kaderin konusuna girmektedir.

Yüksekte çalışan bir işçinin durumunu ele alalım. İşçi, vücuduna etki eden çekim kuvvetiyle dünyaya doğru çekilmektedir. Ayakkabılarının yüzeyle yaptığı sürtünme kuvveti sayesinde iskelenin üzerinde durabilmektedir. İskelenin bir mukavemeti, sağlamlığı vardır. O esnada esen rüzgâr, iskelenin statikliğini etkilemektedir. Tüm bunlar ve belki daha birçok unsur, olayda etkin statik kader unsurlarıdır. Kendileri için konmuş kural ve kanunlar dahilinde hareket ederler. Gerekli hesaplamalar düzgün bir şekilde yapılır, konan ölçülere göre hareket edilirse olağanüstü bir durum çıkması beklenmez.

İskele üzerinde çalışacak işçilerin alacağı birtakım kararlar vardır ki bunlar dinamik kaderin konusuna girmektedir. İskelede hangi yoldan çıkılacağı, kişisel koruyucu donanım giyilip giyilmeyeceği, emniyet kemeri takıp takmama kararı, bu kemerin tipi, sağlamlığı ve yapılan işe uygunluğu ile ilgili tercihler, iskele üzerinde sağlanması gereken derli toplu çalışma vs. gibi kazalara sebep olabilecek veya kazanın muhtemel sonuçlarını direkt olarak etkileyebilecek birçok konu dinamik kaderle ilgilidir. Özgür iradeyle bir karar verilecektir. Bu karar o anda oluşan tüm statik kader unsurlarıyla birleşecek ve bir netice doğuracaktır. Ve bu netice, sonuç itibarıyla olaya müdahil olan tüm tarafların kendi elleriyle yapıp ettiklerinin doğal bir tezahürü olarak ortaya çıkmış olacaktır.

Peki statik kaderin içinden dinamik kader şeklinde bir ayırım yapılmasındaki zorunluluk nereden kaynaklanmaktadır? Her şey için geçerli olan statik kader, insanın vereceği kararlar için de geçerli olsaydı olmaz mıydı? Hür irade ile verilen kararlar nasıl bir öneme sahiptir ki her şey bir tarafa ayrı bir kaderin konusu olurken o kendi başına bir istisna teşkil edebilmektedir?

Sorunun cevabı kuşkusuz “sorumluluk” kavramında yatmaktadır. Allah'ın insana yüklediği sorumluluk öylesine büyük ve kapsamlı, sonuçları öylesine ağır ve önemlidir ki dinamik kader konusu başlı başına, diğer tüm varlıkların statik kaderlerinin üstünde bir öneme sahip olmaktadır. Öte yandan iradeli varlıklarda hilkaten var olan sorumluluktan kaçma duygusu, zaman zaman dinamik kader konusu olan eylemlerin statik kader konusu bir eylemişçesine değerlendirilmesine sebep olmuştur. Böylelikle insan, aldığı kararlar sayesinde ortaya çıkan sonuçların, statik kadere tâbi, ezelde belirlenmiş ve kesinleşmiş işler olduğunu iddia edilebilecek, sorumluluktan kurtulabilecek ve bütün sorumluluk da kadere ait olacaktır. Sorumluluk yüklemeyen, arasındaki sebep sonuç bağı koparılmış, suçu başkasına atılmış iş ve kabahatler, sonrasında ders çıkarma ihtimalini ortadan kaldırdığı için de tekrarlanıp duracaktır.

Kaderin statik kaderden ibaret olmadığını, insanın hür iradesiyle karar vererek yaptığı eylemleri ve sonuçlarını açıklayan ve adına dinamik kader denen bir yönü olduğunu bilenler, bir karar aşamasına geldiklerinde had safhada özenli ve dikkatli davranırlar. Alınması gereken her türlü tedbiri almaya ve yaşanacak dinamik süreçlerden maksimum fayda veya en az zararla kurtulmaya çalışırlar. Onlar tedbirin önemini ve süreçler üzerindeki etkisini çok iyi bilirler ve onu tevekkül gibi hayatî önemde dîni bir mekanizmayla desteklerler.

1.2. Tedbir-Tevekkül

Anket çalışmasında irdelenen önemli bir konu da tedbir-tevekkül konusu olmuştur. Kaderci ve serbest iradeden yana yaklaşımları ölçen soruların yanı sıra tedbir ve tevekkül kavramlarıyla ilgili sorulara da yer verilmiş, katılımcıların bu konuya nasıl yaklaştıkları anlaşılmaya çalışılmıştır. Tedbir/tevekkül konusu İslam dininin önemli konularından biridir ve kader konusu ile yakından ilgilidir. Şöyle ki; eğer başa gelecek olan her şey ezelde yazılmış kesin bir yazgı ise o zaman tedbir almanın ve tevekkül etmenin, sonucu değiştiren bir fonksiyonu olmayacaktır. Allah'ın tevekkül etmeyle ilgili emirlerinin de bir anlamı kalmayacaktır. Tedbirli olmak önemli, tevekkül etmek gerekli ise ve bunlar elde edilecek sonuçlar üzerinde etkili ise o zaman kaderin, alınan tedbirler neticesinde değiştiği gibi bir duruma inanmak gerekecektir. Alınan her tedbir, oluşması muhtemel durumlar üzerinde bir değişiklik sebebiyet verecek ve kaderin oluşumu dinamik olarak şekillenmiş olacaktır.

Tedbir/tevekkül, genellikle yanlış anlaşılan bir konu olduğu için anket çalışmasında, sonuçları en çok merak edilen konu olmuştur. Çünkü çalışanlarda, Allah'a tevekkül etmek ve ona dayanmak, sanki tedbirli olmayı gereksiz kılıyormuş gibi, tevekkül edildikten sonra artık tedbirli olunmasa da olurmuş gibi bir düşünce gelişebilmektedir. Halbuki doğru anlaşılmalı tedbir/tevekkül kavramı, İSG profesyonellerinin (alınması gerekli tedbirleri aldırırken) en çok işlerine yarayacak iki İslamî kavram olarak düşünülmalıdır.

Sözlükte güvenmek, dayanmak, işi başkasına havale etmek anlamlarına gelen tevekkül, terim olarak "hedefe ulaşmak için gerekli olan maddi ve manevi sebeplerin hepsine başvurduktan ve yapacak hiçbir şey kalmadıktan sonra, Allah'a dayanıp güvenmek ve ondan ötesini Allah'a havale etmek" demektir. (Kılavuz, 2017) Tevekkülün en önemli unsuru güvendir. Hiç kimse inanmadığı, güvenmediği birini işlerine vekil tayin etmez. Tevekkül, Allah'a imanın (güvenmenin) en bariz göstergelerinden biri olduğu birçok ayette geçmekte ve tevekkül edenler övülmektedir.¹⁵

Tevekkül etmenin en temel koşulu ise tedbir almaktır. Tedbirle tevekkül arasında vazgeçilmez bir sebep-sonuç ilişkisi vardır. Tedbir sebeptir, tevekkül ise tüm tedbirlerin sonucunda yapılması gereken bir iş yani sonuçtur. Tevekkülün anlamlı olabilmesi için gereken her şey yapılmış, alınması gereken her türlü tedbir alınmış olmalıdır. "Bütün tedbirler alındıktan sonra artık tevekkül etmeye ne gerek var ki?" şeklinde bir soru akla gelebilir. Eşsiz tecrübelerle sahip olan tüm çalışanlar çok iyi bilmektedir ki tehlikelere karşı her türlü tedbiri almak sanıldığı kadar kolay bir iş değildir. Atlanan, göz ardı edilen, önemsenmeyen veya tahmin edilemeyen birtakım ihmaller sebebiyle her türlü tedbiri almak her zaman mümkün olmayabilir. O halde insanların yapması gereken şey, olabildiğince ve mümkün mertebe, elden gelen her türlü tedbiri almak, akabinde ortaya çıkması muhtemel durumlarla ilgili olarak Allaha tevekkül ve dua etmektir.

"Bir adam, "Ey Allah'ın Resûlü! Devemi bağlayıp da mı Allah'a tevekkül edeyim, yoksa bağlamadan mı tevekkül edeyim?" diye sordu. Rasulullah (sav), "Önce onu bağla, sonra Allah'a tevekkül et!" buyurdu." (Diyanet İşleri Başkanlığı, 2013)

Bu hadise göre şartları yerine getirilmeden, gerekli tedbirler alınmadan yapılan bir tevekkülün, anlamı ve faydası olmayacaktır.

Bir işçinin hiçbir güvenlik tedbiri almadan yüksek riskli bir ortamda çalıştığını varsayalım. İşçinin "*Ben Allah'a güveniyorum, ona tevekkül ettim. Tedbir almama da gerek yok. Kaderimde varsa zaten olur*" şeklindeki muhtemel söyleminin dîni açıdan hiçbir geçerliliği yoktur. Hemen olmasa bile bir süre sonra ölümlü ya da yaralanmalı bir kaza yaşanması, bu işçinin kaderi olarak açıklanamayacağı gibi tedbir alınmadan yapılan bir tevekkülün de bir anlamı olmayacaktır. Zira ne tedbir alınmadan yapılan tevekkül tevekküldür, ne de kendi kabahati neticesinde başına gelen bu kaza, ezeli bir yazgı veya kaderdir. Evrendeki tüm olaylar gibi meydana gelmesi muhtemel bu kaza da (konan ilahi yasalar gereği) bir sebep sonuç ilişkisine tâbi olacaktır. Sebep, çalışanın hiçbir güvenlik tedbiri almadan çalışmaya devam etmesi, sonuç ise kaza olacaktır.

Öyleyse gerçek tevekkül; olayların tedbir alınabilen kısımlarıyla ilgili değil, tahmin edilemeyen, anlaşılamayan, engellenemeyen, beklenmeyen ve kaçınılamayan kısımlarıyla ilgili olarak yapılan tevekküldür. Olayların

¹⁵ et-Tevbe 9/51: De ki: "Bizim başımıza ancak, Allah'ın bizim için yazdığı şeyler gelir. O, bizim yardımcımızdır. Öyleyse mü'minler, yalnız Allah'a güvensinler (tevekkül etsinler)." el-Al-i İmran 3/159: "...Bir kere de karar verip azmettin mi, artık Allah'a tevekkül et, (ona dayanıp güven). Şüphesiz Allah, tevekkül edenleri sever."

öncesinde; tahmin edilen, anlaşılan, öngörülen, tedbir alınabilen kısımlar mümkün merteye idari ve mühendislik hizmetleriyle tespit edilmeli, gereken tedbirler alınmalı ve sonrası için tevekkül mekanizması işletilmelidir. Dolayısıyla gerçek tevekkül, öncesinde proaktif önlemler alma, sıkı bir çalışma ve gayret içermektedir. Disipliner bir çalışma ve gayretle gerekli tedbirler alınmalı ve tedbir alınabilen kısımlar sürekli olarak genişletilerek artırılmaya çalışılmalıdır.

Gerçek bir tevekkül, öncesinde proaktif önlemler almayı zorunlu kılar. Zira bir olayın öncesinde, tespit edilebilen ve önlem alınabilen kısımlar artık tevekkülün konusu olmaktan çıkmaktadır. Devenin kazığa bağlanması kısmı tevekkülün konusu değil tedbirin konusudur. Tevekkül bundan sonrası için gereklidir. Bu yüzden tevekkül, sürekli bir iyileştirme ve gelişmenin de anahtarı niteliğindedir.

İlk bakışta birbiriyle alakalı değilmiş gibi duran “başa gelen musibetler özelinde kader” ve “tevekkül” kavramları her ikisinin de bir sebep sonuç örgüsü içinde gerçekleştiği noktada birleşmektedir. Tevekkül, tedbirin bir sonucudur. Kader/ölçü ise insanın kendi elleriyle kazandıklarının, bitmek tükenmek bilmeyen dünya imtihanlarının bir sonucudur.

Her şeyin ezelde yapılan bir takdir sonucu oluştuğuna inanan biri için tedbirli olmanın bir anlamı olmayacaktır. İnsan çabasıyla ezeli takdiri değiştiremeyeceğine göre olaylar şu veya bu şekilde ezelde takdir edildiği şekliyle gerçekleşecektir. İnsana düşen de oturup bu takdirin ne olduğunu beklemek olacaktır. Tedbiri devre dışı bırakılmış bir tevekkül ise ruhu kalmamış bir ibadetten öteye geçemeyecektir.

Klasik kader inancına göre yaşanan olayların bu şekilde meydana gelmelerinin tek bir sebebi vardır: “Allah’ın ezelde öyle takdir etmesi, o şekilde yazması”. Bu tanıma göre hayatın doğal akışı içerisinde oluşan sebeplerin, olayların oluşumuna direkt olarak bir etkisi yoktur. Halbuki insan için önemli olan, başa gelenler geldikten sonra bunları Allah’ın ezelde bilip bilmediği, yazıp yazmadığı değil, bunlar başa gelmeden önce engellemek için yapabileceği bir şeyler olup olmadığıdır. İmtihan edilen “meydana gelecekleri ezelde bilip bilmediği” cihetiyle Allah değil, “iyi bir davranış gösterip göstermeyeceği” cihetiyle insandır.

Başlarına istenmeyen bir durum gelen kimseler; bu takdirin sebebi olarak kendi yaptıklarının etkili olduğuna inarırsa, bir sonraki sefer yaptıkları yanlışlardan dönmek gibi bir açılımla bu belalardan kurtulabileceklerine de inanmış olurlar. Çünkü sebepler ortadan kalktığı zaman o sebeple husule gelen musibetler de ortadan kalkmış olacaktır.

Alınan her tedbir kaza riskini azaltacak unsurlar içerir. Allah’a tevekkül ve dua; gerekli tüm tedbirler, olabildiğince dikkat ve özenle alındıktan sonra yapılması gereken bir iştir. Öte yandan alınan her tedbir kaleminin altında yine o kalemlerle ilgili bir tevekkül söz konusu olacaktır. Örneğin, oldukça kapsamlı bir risk değerlendirmesi yapılmış ve gereken tedbirler alınmış olsa bile yine de her tedbir kaleminin altında, unutulmuş veya atlanmış risklerin bulunması muhtemeldir. Bunlara karşı yine tevekkül edilmelidir. Böylece tevekkül; her aşamada ve her düzeyde, alınabilecek her türlü tedbirden sonra söz konusu olmaktan ve bu durum tedbirli çalışma sürecinin iyileştirilmesine sürekli olarak katkı sağlamaktadır. Tevekkül etme gereği, tedbirli olma süreçlerini sürekli olarak destekleyen ve geliştiren bir hüviyete sahip olmaktadır.

1.2.1. Tedbir/Tevekkül ve Kader İlişkisi

Her üç kavram da dini içeriklidir ve dini kaynaklarda detaylı bir şekilde anlatılmaktadır. Tedbir/Tevekkül kavramları ve işleyiş tarzı kader mefhumuna nazaran daha iyi bilinmekte ve fitri olarak daha kolay kavranmaktadır. Kader konusunun anlaşılması daha zordur. İşin tuhafı bazen bu iki mefhum arasında sanki bir çelişki varmış gibi düşünülmektedir. Zira klasik kader anlayışının dinin tutarlılığı içinde anlamsız hale getirdiği konulardan biri de tedbir/tevekkül konusudur. İnsanlar haklı olarak “Mademki başıma gelecekler ezelde değişmez kayıtlar şeklinde takdir edilmiş, o halde tedbirli olmanın veya olmamanın sonuç üzerinde hiçbir etkisi olmayacaktır” şeklinde düşünebilmektedir. Klasik kader inancı sayesinde yaşanan bu çelişki Kur’an-ı Kerim’e uygun ve ölçü anlamındaki kader inancıyla asla yaşanmamakta hatta tam bir uyum içinde oldukları görülmektedir.

Eğer her şey için bir ölçü konmuş ve kader inancı ile kastedilen de bu ölçüler ise tedbirli olmak zaten o ölçülere göre hareket etmek anlamına gelecektir. Ölçülere riayet edilerek yapılan davranışlar, gözetilen kurallar ve alınan tedbirler insanın başına gelmesi muhtemel musibet ve belaları defedecek, kazaları had safhada engelleyecektir. Öte yandan tüm ölçülerin tam olarak bilinmediği veya her türlü tedbirin eksiksiz alınmadığı yönünde duyulan endişe için de tevekkül ve dua mekanizmaları devreye girecektir. Zira tevekkül, insanın her türlü tedbiri aldıktan sonra, inandığı güvendiği rabbini yardıma çağırması, bir nevi işin sonraki aşamalarını ona bırakmasıdır. Ekstra güvenlik tedbiri olarak tevekkül mekanizmasını işletmesidir.

Hadîd suresi 22'nci ayetle¹⁶ Şûrâ suresi 30'uncu ayet¹⁷ birlikte düşünüldüğünde şöyle bir durum ortaya çıkmaktadır. Allah insanın başına gelen musibetleri, o musibetleri yaratmadan hemen önce yazmaktadır ve bu musibetler insanın kendi elleriyle yaptıkları yüzünden meydana gelmektedir. Öyleyse, musibet içeren bir yazgı, musibetler yaratılmadan hemen önce ve insanın yapıp ettikleri sebebiyle yazılıyor demektir. Hakkında iyi bir şeylerin yazılmasını isteyen insan iyi, doğru, güzel, güvenli ve tedbirli işler yapmalıdır ki yazgısı iyi olsun. Yazgılar bu dünyada yazılıyor olmasaydı Kur'an-ı Kerim'de Musa'nın (a.s.) ağzından öğretilen "Bizim için bu dünyada bir iyilik yaz" şeklindeki duanın¹⁸ bir anlamı olabilir miydi? İnsan, kendisi hakkında, hangi sebeplerle ve neler yazıldığını bilmediğinden, kaderinin güzel olması için sürekli olarak iyi ve doğru şeyler yapmalı, bilmeyerek veya elinde olmadan yaptığı hataların sebebiyet verebileceği konularda da tevekkül mekanizmasını işleterek rabbine güvenmeli ve ondan yardım istemelidir. Ancak bu sayede hem yazılan yazgıları güzel olabilecek hem de belki güzel olmayan yazgıları affedilerek başına sürekli olarak iyi ve güzel şeyler gelebilecektir.

1.3. Kader inancı ve musibetlerin başa geliş sebepleri

Kuran'da kullanılan musibet kelimesi, "isabet eden şey" anlamına gelmektedir ve sadece başa gelen kötülükleri değil iyilikleri de kapsayan geniş bir anlama sahiptir. İsrâ suresi 79'uncu ayette, insanın başına bir iyilik isabet ettiğinde "Bunun Allah'tan olduğu", bir kötülük isabet ettiğinde ise "Bunun sebebinin insanın kendisi olduğu" bilgisine yer verilmektedir. Her iki durum için de aynı fiil kullanılmıştır ve musibet kelimesi ile başa gelen kötülükler kadar iyilikler de ifade edilebilmektedir. Ayetten anlaşılan en önemli husus ise başa gelen musibetlerin sebepsiz olmadığı, mutlaka bir nedene dayandığı ve bu nedenin de insanın bizzat kendisi yani kendi yapıp ettikleri olduğu hususudur.

İSG özelinde başa gelen istenmeyen durumlar, iş kazaları ve meslek hastalıkları olarak düşünülebilir. Bir iş kazasının oluşumu, öncesinde yaşanan birçok insan kaynaklı sebebe bağlıdır. O yüzden, olayların meydana gelişlerinde etkin olan sebep sonuç ilişkisini en iyi İSG uzmanları bilir ve bunu en iyi ifade eden teori Herbert William Heinrich (1886-1962) tarafından ortaya atılan Domino Teorisidir. 1920'li ve 1930'lu yıllarda Travelers Insurance Company adlı sigorta şirketinde çalışırken 75.000 iş kazasını inceleme fırsatı bulmuştur. Günümüze kadar bu teori üzerinde birçok farklı çalışma yapılmış, birçok değişikliğe uğramıştır. Yaklaşık bir asırlık geçmişe sahip olan teori, iş sağlığı ve güvenliğinin temelini oluşturmakla kalmamış kendisinden sonra geliştirilen birçok teoriye de öncülük etmiştir. (Koçak, 2022)

Domino teorisi iş kazalarının oluş sebepleriyle ilgili olarak şunu söyler:

İş kazalarına,

- %88 oranında çalışanların emniyetsiz hareketleri,
- %10 oranında emniyetsiz koşullar,
- %2 oranında ise öngörülemez durumlar

sebeptir. (Uçan, 2019)

%2'lik kısma giren bu olaylara Acts of God ya da God's Finger (Takdir-i ilahi, Tanrının işi, Tanrının parmağı) deniliyordu. Bu tespiti, kaderciliğin bilim ve tekniğe sızması (Gürcanlı, 2022) olarak yorumlayanlar olduğu gibi insanın başına gelenlerin sadece %2'lik kısmının değil tamamının bir kader programı çerçevesinde gerçekleştiğine inananlar da olmuştur. Domino teorisinin bu kısmı son tahlilde şunu söylemektedir: "İnsanın başına gelen kazaların tamamı bir sebebe dayanmaktadır ve bu sebep (%2'lik kısım için tam olarak tespit edilemese de) çok büyük oranda insanların kendi elleriyle yapıp ettikleridir". Zira çalışanların emniyetsiz hareketleri de emniyetsiz koşulların oluşması da sonuç itibarıyla insan kaynaklı hatalardır.

Domino teorisi, kazaların meydana geliş süreçleriyle ilgili olarak ise şunları söylemektedir: Ölümlü veya yaralanmalı bir iş kazası öncesinde 5 şartın gerçekleşmiş olması gerekir ve bunlardan biri oluşmadan diğeri meydana gelmez. Kazaya giden süreçte, bu 5 olay arka arkaya yıkılan domino taşları gibi birbirini tetikler ve ancak zincir tamamlanınca bir kaza, hasar ve yaralanma olur. Bir kazaya neden olan bu faktörler kaza zinciri olarak adlandırılır ve şöyle özetlenebilir:

- Çalışanın kalıtsal ve sosyal çevresi,

¹⁶ el-Hadîd 57/22: "Yeryüzünde ve kendi nefislerinizde uğradığınız hiçbir musibet yoktur ki, biz onu yaratmadan önce, bir kitapta yazılmış olmasın. Şüphesiz bu, Allah'a göre kolaydır."

¹⁷ eş-Şûrâ 42/30: "Başınıza her ne musibet gelirse, kendi yaptıklarınız yüzündendir. O, yine de çoğunu affeder."

¹⁸ el-A'râf 7/156: "Bizim için bu dünyada da bir iyilik yaz, ahirette de. Çünkü biz sana varan doğru yola yöneldik..."

- Çalışanın hatası,
- Güvensiz hareketler ve koşullar,
- Kaza,
- Yaralanma. (Uçan, 2019)

Şekil 1. Domino taşlarının birbirini ardınca yıkılması ve bir kazaya sebebiyet verme süreci. (Yahnioglu, 2022)

Teorinin bu kısmında, sebep-sonuç ilişkisinin çok daha belirgin ve vurgulu olduğu görülmektedir. Zinciri oluşturan tüm faktörler, hem kendisinden sonra yer alan faktörün sebebi hem de kendinden önce yer alan faktörün sonucudur. Teoriye Domino isminin verilmesi anlamlıdır. Sürecin sonunda yer alan hasarlı, ölümlü veya yaralanmalı bir kaza engellenmek isteniyorsa odaklanılması gereken yer, bu son nokta değil, süreçteki tüm adımlardır. Herhangi bir domino taşı yıkıldığında kazaya kadar giden tüm domino taşları yıkılacaktır.

Heinrich tarafından dile getirilen teori, kader kavramı çerçevesinde incelendiğinde ortaya şu iki soru çıkmaktadır:

1. Çalışanların başına gelen iş kazaları ve meslek hastalıklarının sadece %2'lik kısmı Allah'ın takdiri ile oluyor, kalan %98'lik kısım bu tanımın dışında mı kalıyor?
2. Bir iş kazasının oluşma sürecinde etken rol oynadığı iddia edilen kaza nedeni teorisi (domino taşları örneği), başka bir deyişle olayların meydana geliş sürecindeki sebep sonuç ilişkisi Kader'in tecellisinde de etken bir role sahip midir?

Şekil 2. Heinrich'in Kaza Piramidi. Ciddi bir iş kazasına sebep olan olaylar süreci (Arçelik, 2022).

İslami bakış açısı, her şeyin Allah'ın takdiri ile olduğunu söylemektedir. Öncesinde takdir edilen bu musibetlerin, vakti zamanı geldiğinde ve şartları oluştuğunda, insanın başına gelmesi yine Allah'ın izni ve oluruna bağlıdır.¹⁹ Heinrich'in, kazaların %2'lik kısmını ayrı bir kategoride değerlendirmesi, bu %2'lik kısmın sebepsiz yere oluştuğu anlamında değil, oluşum sebeplerinin tespit edilemediği anlamında değerlendirilmelidir. Meydana gelen kazaların tamamı -sebepleri tespit edilsin veya edilemesin- insanların yaptıkları hatalar sebebiyle meydana gelmiş olmaktadır. Her şey Allah'ın takdir etmesiyle olmaktadır ancak Allah'ın olaylar üzerindeki takdiri, ezelde ve

¹⁹ et-Tegâbün 64/11: "Allah'ın izni olmaksızın hiçbir musibet başa gelmez. Kim Allah'a inanırsa, Allah onun kalbini doğruya iletir. Allah, her şeyi hakkıyla bilendir."

tamamen tesadüfi bir şekilde değil hayat süreci içerisinde ve kişinin kendi elleriyle yapıp ettiklerinin bir sonucu olarak, dinamik bir şekilde oluşmaktadır. Bu yazgılar; yapılan bir eylem sonucu oluştuğu gibi, yapılan başka bir eylem neticesinde silinebilir, ertelenebilir veya kısmen gerçekleştirilebilir. Kazaya giden süreçteki domino taşları gibi, yapılan her hata, kader planında bir musibet yazgısı olarak kaydedilmekte ve oluşumu için sürecin tamamlanmasını, başka bir deyişle vakti saatinin gelmesini beklemeye başlamaktadır. Ancak bu yazgıların gerçekleşmesi mutlak değildir. Son tahlilde Allah'ın izni ile gerçekleşecek olan bu kaza kaydı, öncesinde alınan bir tedbir, yapılan düzgün bir iş, Allah'ın rahmet nazarını celp edecek salih bir amel vs. neticesinde silinebilir, engellenebilir veya en azından sonuçları hafifletilebilir. O halde yapılması gereken şey, bir kazaya sebebiyet verebilecek eylemlerden kaçınmak, mümkün merteye her türlü tedbiri almaya çalışarak kazaları engellemeye veya zararlarını en aza indirmeye çalışmak, tedbirlerin yeterli olmayabileceği durumları düşünerek tevekkül mekanizmasını devreye sokmak ve Allah'ın yardımına sığınmak, sürekli olarak iyi ve güzel yazgıların yazılmasını sağlamak amacıyla işlerin doğru ve düzgün bir şekilde yapılmasına gayret etmek olmalıdır.

1. Materyal ve Yöntem

Çalışanların kader inancına olan yaklaşımlarını, meydana gelen olayların kendi aralarındaki veya kaderle olan bağlantılarındaki sebep sonuç ilişkisini kurup kuramadıklarını, tedbir ve tevekkül arasındaki bağı doğru kurup kuramadıklarını anlamak amacıyla bir anket çalışması yapılmıştır. Araştırma nicel araştırma yöntemlerinden betimleyici araştırma tipi ile oluşturulmuştur. 355 kişiye (205 adet yüz yüze, 150 adet online) anket uygulanarak sonuçlar istatistiksel yöntemlerle analiz edilmiş, kader konusunda serbest iradeden yana mı yoksa kaderci bir yaklaşıma mı sahip olunduğu konusu istatistiksel tablolarla betimlenmeye çalışılmıştır. Betimleyici araştırmalar, bir durumu saptamaya çalışan araştırmalar olduğu için tercih edilmiştir.

Anket iki kısımdır. Birinci kısım demografik özellikleri tespit eden 8 sorudan, ikinci kısım ise kaderci veya serbest iradeden hangisine daha yakın olduklarını irdeleyen 5'li likert tipi 19 sorudan oluşmaktadır.

Musibetler insanın başına nasıl gelmektedir? Rastgele midir yoksa bir takdire bir ölçüye göre mi tecelli etmektedir? Musibetlerin oluşumu, insanın ezeli yazgısı ve kaderi midir yoksa kendi elleriyle yapıp ettiklerinin bir sonucu mudur? Kaderin oluşumu üzerinde sebeplerin etkisi var mıdır ve bu ilişki ne düzeyde algılanabilmektedir? Tedbir/tevekkül kavramları ve aralarındaki korelasyon doğru kurulabilmekte midir? Seçilen örneklem üzerinde uygulanan anketle bu ve benzeri sorulara cevaplar aranmıştır.

Anket uygulanan kurumlardan ve işyerlerinden gerekli izinler alınmıştır. Bazı anketler, yüz yüze ve basılı formlar kullanılarak yapılırken diğer bir kısım anketler ise Google form kullanılarak elektronik ortamda doldurulmuştur. Ayrıca çalışma öncesinde Üsküdar Üniversitesi, Girişimsel Olmayan Araştırmalar Etik Kurulu Başkanlığından araştırma projesi için gereken etik açıdan uygunluk onayı da alınmıştır. (Üsküdar Üniversitesi, Girişimsel Olmayan Araştırmalar Etik Kurulu Başkanlığı, 25/05/2018 tarih ve B.08.6.YÖK.2.ÜS.0.05.0.06 /2018/629 sayılı Etik Kurul Kararı)

2.1. Araştırmanın Kapsam ve Sınırları

Araştırma belli bir kapsam ve sınır çerçevesinde yapılmıştır. Aslında "çalışan" tanımı ile belirlenmiş ve 6331 sayılı İSG kanunu kapsamında değerlendirilebilecek tüm çalışanlar hedef kitle kapsamına girmektedir. Ancak bu kadar büyük bir kitle üzerinde araştırma yapmanın imkansızlığı ortadadır. Öncelikle çalışma evreni; Tabakalı Örneklem Seçimi yöntemiyle daha küçük alt tabakalara ayrılmış daha sonra örnekler bu alt tabakalardan seçilmiştir. Bu yöntem daha düşük bir maliyetle daha yüksek bir kesinliğe ulaşmayı sağlamaktadır. (Sencer ve Sencer 1978) Çalışma evreni, Bursa Demirtaş Organize Sanayi Bölgesinde kurulu bulunan Entegre Kumaş Üretim tesisleri olarak belirlenmiştir. Tüm çalışanlarına erişim hakkı tanınan ve farklı eğitim düzeyi, farklı coğrafi bölge aidiyetine sahip çalışanların görev aldığı 5 tüzel kişilik belirlenmiştir. Gerekli izinler alınarak anket hakkında bilgilendirmeler yapılmış ve çalışanlara ulaştırılan basılı formlarını doldurmaları istenmiştir. Ayrıca hazırlanan elektronik formla mümkün olduğunca çok çalışana ulaşılmaya çalışılmıştır. Böylece sınırlı bir veri grubu ile yetinilmiş ve tüm analizler bu veriler kullanılarak yapılmıştır. Elde edilen bulgular, verilen cevapların doğru olduğu ve seçilen örneklemin evreni temsil kabiliyeti olduğu ön kabulüne dayanmaktadır. Ayrıca ankete katılanların beyan ettikleri görüşlerini zamanla değiştirebilecekleri unutulmamalıdır. Dolayısıyla sonuçlar, anketin uygulandığı zaman dilimiyle sınırlı olarak değerlendirilmelidir.

2.2. Araştırmanın Yöntemi ve Modeli

Araştırma nicel araştırma yöntemlerinden betimsel araştırma modeli ile yapılmıştır. Betimsel araştırmalar, ilgilenilen ve üzerinde araştırma yapılan konunun mevcut durumu ortaya koymak amacıyla yapılmaktadır. Bu yöntemin en önemli özelliği, mevcut durumu olduğu gibi ve kendi koşulları içerisinde tespit etmek olduğu için tercih edilmiştir. Ankete katılanların inançları sorgulanmamış, yönlendirmeler yapılmamış sadece mevcut durum, olduğu

gibi tespit edilerek analiz edilmeye çalışılmıştır. Betimsel çalışmalar, çalışmanın amacına ulaşmasını sağlamak ve sorulara cevaplar bulmak amacıyla veri toplanmasını zorunlu kılmaktadır. Bu amaçla, araştırmacı tarafından hazırlanan ve beşli likert tipi sorulardan oluşan bir anket kullanılmıştır. Anket, demografik özellikleri sorgulayan 8 soru ve kaderci veya serbest iradeden yana yaklaşımları irdeleyen likert tipi 19 ifadeden oluşmaktadır. Anket verileri daha sonra dijital ortama aktarılarak IBM SPSS Statistics ver. 25 programı ile analiz edilmiştir.

2.3. Verilerin Toplanması

Toplam 27 sorudan oluşan anketin ilk 8 sorusu, demografik özelliklerin tespitini amaçlayan bağımsız değişkenlerden oluşmaktadır. Bağımlı değişkenler olarak “kaderci yaklaşım” ve “özgür iradede yaklaşım” belirlenmiş ve sorulan sorularla katılımcıların bu iki ölçümden hangisine daha yakın oldukları anlaşılmaya çalışılmıştır. Beşli likert tipinin seçenekleri Hiç Uygun Değil (1), Uygun Değil (2), Kısmen Uygun (3), Büyük Ölçüde Uygun (4) ve Tamamen Uygun (5) olarak belirlenmiştir.

Anket dolduran toplam katılımcı sayısı 381’dir. 26 adet anket eksik veri sebebiyle değerlendirme dışı bırakılmıştır. Değerlendirmeye alınan 355 anketin 205 adedi basılı form şeklinde 150 adedi ise Google forms şeklinde doldurulmuştur.

2.4. Verilerin Analizi

Toplanan verilerin tamamı, öncelikle, IBM SPSS Statistics ver. 25 programına girilmiştir. İlk olarak demografik özelliklerin dağılımı incelenmiş daha sonra ise bağımlı değişkenlerle ilgili bazı istatistiksel analizler yapılmıştır.

Bağımsız değişkenler: Yaş, Cinsiyet, Eğitim Durumu, Ekonomik Durum, Çalışılan Süre, İşyeri Tehlike Sınıfı, Geçirilen Kaza, Kaza geçirilmiş ise ağırlık durumu

Bağımlı değişkenler: Kaderci Yaklaşım, Özgür İradeden Yana Yaklaşım

2.4.1. Hatalı veri analizi

Verilerin incelenmesine hatalı veri olup olmadığı incelenerek başlanmış ve yapılan analizlerle tespit edilmeye çalışılmıştır. Eğitim durumları ile gelir düzeyleri, Tehlike sınıfı ile geçirilen iş kazalarının ağırlığı gibi değişkenler çapraz tablolarla değerlendirilmiştir. Gelir durumu beyanıyla uyumsuz bir eğitim düzeyi veya beyan ettiği yaş ile uyumlu olmayan bir çalışma süresi vs. gibi muhtemel uyumsuzluklar incelenmiş ve önemli bir hatalı veri bilgisine ulaşılmamıştır.

Ancak çalıştığı firmanın tehlike sınıfını bilmeyen veya yanlış bilen 15 çalışanın, bir iş kazası geçirdiğini söylemesi ve bunlardan 5’inin de ağır veya çok ağır bir iş kazası geçirdiğini beyan etmiş olması kayda değer bir bilgi olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca az tehlikeli sınıfta yer alan iş yerinde çalışan bir adet katılımcının çok ağır bir iş kazası geçirmiş olduğunu beyan etmesi, irdelenmesi gereken bir durum olarak kaydedilmiştir.

Tablo 1. İşyeri tehlike sınıfı ve kaza geçirme çapraz tablo

ÇAPRAZ TABLO							
6. İfade & 8. İfade							
		8. Yedinci soruya cevabınız "evet" ise ne kadar ağırdı?					
		Çok hafif	Hafif	Orta	Ağır	Çok Ağır	Toplam
6. Şu anda çalıştığınız işyerinin tehlike sınıfı nedir?	Az Tehlikeli	5	3	7	1	1	17
	Tehlikeli	2	1	3	3	1	10
	Çok Tehlikeli	1	0	1	2	2	6
	Tehlikesiz	1	0	3	1	0	5
	Bilmiyorum	2	1	3	2	2	10
Toplam		11	5	17	9	6	48

2.4.2. Faktör analizi

Anket sonuçlarına göre oluşan veri setine öncelikle keşifsel (exploratory) faktör analizi yapılmıştır. Kullanılan ifadelerin hangilerinin bir alt boyut olarak birlikte değerlendirilebileceği, hangi şekilde gruplanabileceği, alt parametrelerin birbiri ile ne kadar uyumlu olduğu gibi konular SPSS Faktör Analizi kullanılarak tespit edilmiş ve boyutlandırılmıştır.

19 ifade için yapılan faktör analizinde KMO and Bartlett testi sonuçları şu şekilde elde edilmiştir:

Tablo 2. KMO ve Bartlett Testi

Kaiser-Meyer-Olkin Örnekleme Yeterliliği Ölçüsü.		0,885
Bartlett'in Küresellik Testi	Yaklaşık Chi-Square	2295,090
	df	136
	Sig.	0,000

Barlett küresellik testi anlamlılık değeri: 0.000

KMO (Kaiser-Meyer-Olkin Örnekleme Yeterliliği Ölçüsü) değeri: 0.885

Faktör analizinde Barlett küresellik testinin anlamlı çıkması (<0.05) ve KMO değerinin ise 0,5'ten yüksek bir değere sahip olması beklenmektedir. KMO değerinin 0.5'ten küçük olması halinde veri kümesinin faktörlenemeyeceği (unfactorability) ifade edilmiştir (Field, 2000). Çıkan sonuçlar, kullanılan veri setinde faktör analizine uygun bir veri dağılımı olduğunu göstermektedir. Ayrıca yapılan analizler neticesinde 1. ve 2. soru anketten çıkarıldığında 4 faktörlü bir yapının oluştuğu ve bu 4 faktörün toplam varyansın %58,48'ini açıkladığı tespit edilmiştir.

Elde edilen bu sonuçlara göre anketin, analize tabii tutulan 17 sorusunun 4 faktöre göre dağılımı şu şekilde gerçekleşmiştir:

Birinci Faktör: 2, 3, 5, 11, 13, 15, 16 ve 18'inci ifadeler (serbest iradeci yaklaşım)

İkinci Faktör: 4, 6, 9, 14 ve 17'nci ifadeler (kaderci yaklaşım)

Üçüncü Faktör: 7 ve 8'inci ifadeler (kişisel inisiyatif, kaderin değişebilirliği)

Dördüncü Faktör: 10 ve 19'uncu ifadeler (kişisel hatalar, sorumluluk)

2.4.3. Ölçeklerin ortalamalarının alınması

Ölçeklerin ortalaması, tek bir araştırma problemini cevaplandırmak amacıyla iki veya daha fazla likert tipi soru oluşturmak ve analiz aşamasında bu soruların ortalama (birleştirilmiş) değerlerini kullanmak şeklinde tanımlanmıştır (Clason ve Dormody, 1994). Veriler üzerinde yapılacak istatistik analizlere geçmeden önce tespit edilen ölçeklerin ortalamalarını almak ve bu değerler üzerinde analiz yapmak kolaylık sağlayacaktır. Bunun için İrade ölçeğinin ortalaması için irade_ortalama ve kader ölçeğinin ortalaması için de kader_ortalama isimli iki yeni değişken tanımlanmıştır. Böylelikle tek tek tüm ifadeler üzerinde değil, gereken durumlarda ölçek ortalamalarını kullanmak suretiyle hesaplamalar yapmak, değerlendirmeleri daha doğru ve daha basit bir hale getirmiş olmaktadır.

Bu amaçla, istatistik değerlendirmelere tabii tutulacak olan ilk iki faktörün ortalamaları alınarak kader_ortalama ve irade_ortalama adlı iki yeni değişken oluşturulmuştur.

2.4.4. Güvenilirlik Analizi

Yapılan anket çalışmasında kullanılan ifadelerin, katılımcılar tarafından aynı düzeyde algılanıp algılanmadığının tespiti amacıyla güvenilirlik analizi yapılmıştır.

Serbest iradeci yaklaşımları ölçümleyen bir numaralı faktörün güvenilirlik analizi sonuçları şu şekilde oluşmuştur:

Tablo 3. Güvenilirlik Analizi (Birinci Faktör)

Cronbach alfa değeri	Standardize edilmiş Cronbach alfa değeri	İfade sayısı
0,917	0,917	8

Crobbach Alfa değeri 0.917 olarak hesaplanmış olup 8 ifadeden oluşan bir numaralı faktörün “çok güvenilir” olduğu tespit edilmiştir.

Kaderci yaklaşımları ölçümleyen iki numaralı faktörün güvenilirlik analizi sonuçları şu şekilde olmuştur:

Tablo 4. Güvenilirlik Analizi (İkinci Faktör)

Cronbach alfa değeri	Standardize edilmiş Cronbach alfa değeri	İfade sayısı
0,700	0,703	5

Crobbach's Alpha değeri 0,7 olarak hesaplanmış olup 5 ifadeden oluşan iki numaralı faktörün “güvenilir” olduğu tespit edilmiştir.

2.4.5. Normallik Analizleri

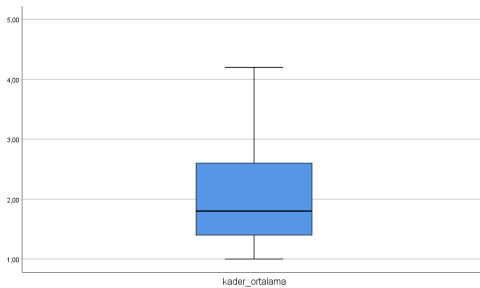
Ölçeği oluşturan verilerin normal dağılıma uyup uymadıkları büyük önem arz etmektedir. Şayet verilerin dağılımı normal ise t testi, ANOVA, korelasyon ve regresyon analizi gibi bir takım parametrik testleri uygulamak mümkün olabilecektir. Aksi takdirde yani normal dağılım şartının sağlanmadığı durumlarda non-parametrik testlere başvurmak gerekecektir.

Bir veri setinin normal dağılıp dağılmadığını tespit etmek amacıyla genellikle bakılan test Kolmogorov Smirnov ve Shapiro Wilk normallik testleridir. Ancak sıralı (ordinal) verilerin analizinde bu testlerle $p > 0.05$ düzeyinin elde edilmesi çoğu kez mümkün olmamaktadır. Bu yüzden verilerin normal dağılım kabulünde, çarpıklık ve basıklık değerlerinin kontrol edilmesi önem kazanmaktadır. Tabachnick ve Fidell'e göre bu değerlerin (-1.5, 1.5) aralığında olması durumunda veri normal dağılım özelliği göstermektedir (Tabachnick ve Fidell, 2013). Başka çalışmalarda (-2,2) aralığının da normal dağılım için yeterli olabileceği söylenmektedir (George, 2010).

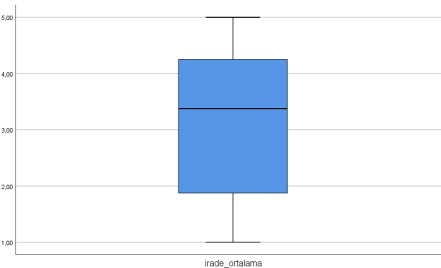
Kaderci yaklaşımların ortalaması olarak hesap edilen kader_ortalama değişkeni için eğiklik (Skewness) değeri 0,569 ve basıklık (Kurtosis) değeri (-0,390) olarak bulunmuştur. Her iki değer de normallik şartını sağlayan aralıkta yer aldığı görülmektedir.

Serbest iradeci yaklaşımların ortalaması olarak hesap edilen irade_ortalama değişkeni için eğiklik (Skewness) değeri-0,137 ve basıklık (Kurtosis) değeri-1,484 olarak bulunmuştur. Her iki değer de normallik şartını sağlayan aralıkta yer aldığı görülmektedir.

Ayrıca söz konusu değişkenler üzerinde uç değer analizi de yapılmıştır. Çizilen Q-Q plot (Q-Q grafiği) ve Box Plot (Kutu grafiği) incelenmiş ve uç değerlere rastlanılmamıştır. “Kader_ortalama” değişkeninin kutu grafiğinde, ortanca çizgisi merkezin altında yer aldığı için pozitif (sağa) çarpık olduğu, “irade_ortalama” değişkeninin kutu grafiğinde ise, ortanca çizgisi merkezin bir miktar üstünde yer aldığı için negatif (sola) çarpık olduğu değerlendirilmiştir.

Şekil 3. Kutu grafiği (kader_ortalama)

Şekil 4. Kutu grafiği (irade_ortalama)

Normal dağılıma ilişkin genel kabullerden biri de normal dağılımın sağlanabilmesi için en az 30 örneklem büyüklüğüne ($n \geq 30$) ihtiyaç duyulduğu hususundadır. Bu kabul Merkezi Limit Teoremine dayanmaktadır. Bu teoreme

göre evrenden rastgele seçilme şartı ile rastgele örneklem sayısı 30'u geçtiğinde normal dağılım koşulu sağlanmaya başlandığı yönündedir (Jolliffe, 1995). Veri setimizde 355 adet veri bulunmaktadır.

Verilerin, normal dağılım özelliği gösterdiği varsayımı ile hesaplamalara parametrik testler kullanılarak devam edilmiştir.

2. Araştırma Bulguları

3.1. Frekans Dağılımları

2.1.1. Demografik Verilerin Analizi

Ankette yer alan sekiz adet demografik bilgi kullanılarak bazı analizler yapılmış ve istatistiki değeri olan birtakım frekans tabloları elde edilmiştir. Ankete katılan kadın ve erkek çalışan sayıları birbirine oldukça yakındır. %10,1 oranında katılımcının yüksek lisans düzeyinde eğitilmiş olduğu görülmüştür. Lisans diploması sahibi olanların oranı %26,8'dir. Ankete katılanların %48,5'i ekonomik durumlarını orta düzey olarak tanımlamaktadır.

İş sağlığı ve güvenliği açısından dikkat çeken en önemli demografik sonuç işyerinin tehlike sınıfı sorusunda görülmektedir.

Tablo 5. İşyeri Tehlike Sınıfına Göre Katılımcı Sayısı Dağılımı

Tehlike Sınıfı	Frekans	Yüzde %
Az Tehlikeli	154	43.4
Tehlikeli	57	16.1
Çok Tehlikeli	23	6.5
Tehlikesiz	58	16.3
Bilmiyorum	63	17.7
Toplam	355	100.0

Ankete katılan çalışanların %43,4'ü az tehlikeli, %16,1'i tehlikeli, %6,5'i çok tehlikeli sınıfa giren bir iş yerinde çalıştıklarını beyan etmişlerdir. Ancak çalışanların %17,7'sinin çalıştıkları işyerinin tehlike sınıfını bilmiyor olmaları yeterince kötüyken bir de %16,3'ü "tehlikesiz" seçeneğini işaretlemiştir. Zira böyle bir tehlike sınıfı yoktur ve bu madde beşli likert soru tipine uyumluluk açısından doldurma bir seçenek olarak konmuştur. Bu durum, katılımcıların toplamda %34'lük kısmının çalıştıkları işyerinin tehlike sınıfını dahi bilmedikleri gerçeğini ortaya koymaktadır. Ayrıca tehlikesiz şıkkını işaretleyenlerin işyerindeki tehlikelerden habersiz oldukları ve doğru düzeyde bir iş sağlığı ve güvenliği eğitimi almadıkları da düşünülebilir. Daha da vahimi, çalıştığı şirketin tehlike sınıfını bilmeyen 121 kişinin 15 adedi (%12,3) daha önce bir iş kazası geçirdiğini beyan etmiştir.

Tablo 6. Yaş Grupları & İş hayatınız boyunca herhangi bir sarsıcı kaza yaşadınız mı?
Çapraz Tablo

Yaş Kriterine Göre Yaşanan Sarsıcı Kaza Durumu		7. İş hayatınız boyunca herhangi bir sarsıcı kaza yaşadınız mı?		Toplam
		Evet	Hayır	
Yaş Grupları	19 Yaş ve altı	1	7	8
	20-29 Yaş	4	50	54
	30-39 Yaş	11	118	129
	40-49 Yaş	13	90	103

	50-59 Yaş	10	35	45
	60 Yaş ve üstü	1	2	3
Toplam		40	302	342

Ankete katılanlar arasında, iş hayatları boyunca sarsıcı bir kaza yaşadığını söyleyenlerin önemli bir kısmı 30 yaş üstündedir (%87,5). 30 yaş altında olanların oranı ise (%12,5) olarak tespit edilmiştir. En çok kaza geçiren yaş grubunu ise 40-49 yaş arası oluşturmaktadır.

2.1.2. Klasik Kader Tanımı ile ilgili sorulara verilen cevapların analizi

Anketin birinci sorusu klasik kader/kaza tanımını içermektedir ve katılımcılardan bu şekilde tanımlanan bir kader/kaza inancı için geri bildirimde bulunmaları istenmiştir.

Soru 1: “Allah, insanın başına gelecek musibetleri ezelde yazmıştır. Zamanı gelince bu yazgıların gerçekleşmesi kaçınılmazdır, engellenemez.”

Klasik kader ve kaza tanımını içeren bu soru sonucunda şu veriler elde edilmiştir:

Tablo 8. İlk Soru Frekans Dağılımı

Anket Likert Seçenekleri	Frekans	Yüzde
1 Hiç uygun değil	57	16.1
2 Uygun değil	33	9.3
3 Kısmen uygun	81	22.8
4 Büyük ölçüde uygun	44	12.4
5 Tamamen uygun	137	38.6
Kayıp data	3	0.8
Toplam	355	100.0

Şekil 5. İlk Soru Histogramı

Bu şekilde tanımlanan bir kader inancına (uygun değil ve hiç uygun değil diyerek) katılmayan denek sayısı 90'dır (%25,4). Geri kalan 262 katılımcı ise (ya kısmen ya büyük ölçüde ya da tamamen uygun bularak) %73,8 oranında bu şekilde tanımlanan kadere inandıklarını söylemiştir. Anket öncesinde de tahmin edilen bu durum sürpriz olmamıştır. Zira imanın altı şartından birinin kadere iman olduğunu düşünen ve aldığı dini eğitimlerde sürekli olarak, kaderin bu şekilde tanımlandığını öğrenen birinin, bu soruda ortaya konan tanıma katılmaları beklenen bir durumdur.

14. soruda²⁰ ise birinci soru biraz değiştirilerek tekrar sorulmuş ve birinci soruda elde edilen cevapları teyit eden benzer sonuçlara ulaşılmıştır.

Kader inancının, toplumumuzda bu şekilde tanımlandığı ve öğretildiği, önemli ölçüde de kabul gördüğü anlaşılmaktadır. Öte yandan kadere inanmayan veya kadere inandığı halde kaderin bu tanımını uygun bulmayanların sayısı da dikkate değer düzeydedir.

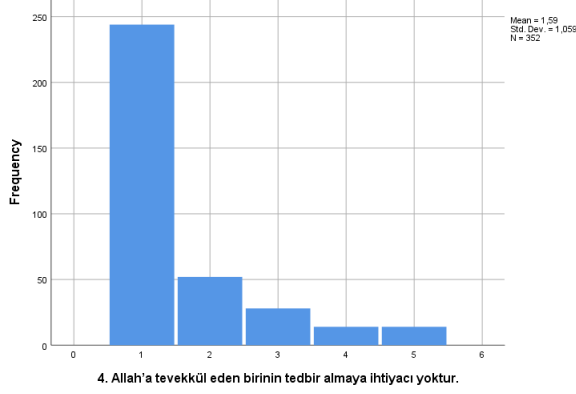
2.1.3. Tedbir/Tevekkül ile ilgili sorulara verilen cevapların analizi

Tedbirli çalışma ve tevekkül etme konularında hazırlanan 4 ve 17. sorulara verilen cevaplarda aynı şıklarda yığılmalar yaşanmış ve uç değerler oluşmuştur. Bu konu, en iyi bilinen ve üzerinde en az ihtilaf edilen konu olarak göze çarpmaktadır. “Allah’a tevekkül eden birinin tedbir almaya ihtiyacı yoktur” yargısının puanlayan katılımcıların %84,1’i hiç uygun değil veya uygun değil, %8’i kısmen uygun, %4’ü büyük ölçüde uygun, %4’ü de tamamen uygun kısmını işaretlemiştir. Çalışanların büyük kısmının tedbir/tevekkül ilişkisini çözümlediği, tedbir almadan tevekkül etmenin bir anlamı olmayacağı gerçeğini kavradığı görülmektedir.

²⁰ Soru 14: “Kaderim önceden yazılmış, ben ne yaparsam yapayım başıma gelecek hayır ve şerler beni bulacak.”

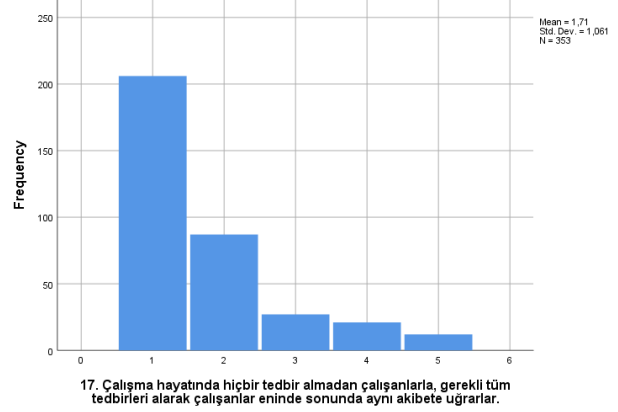
“Çalışma hayatında hiçbir tedbir almadan çalışanlarla, gerekli tüm tedbirleri alarak çalışanlar eninde sonunda aynı akıbete uğrarlar” yargısına yer verilen 17. Soruda da aynı şık üzerinde yığılmalar tespit edilmiştir. Bu yargıya da katılımcıların %83’ü katılmamıştır. Çalışanların önemli bir kısmının, tedbirli çalışmanın önemini kavradıkları ve tedbir alanlarla güvensiz çalışanların farklı neticelere ulaşacağına inandıkları görülmektedir.

Dördüncü ve on yedinci soruya verilen cevapların histogramı şu şekilde oluşmuştur:

Şekil 6. Dördüncü Soru Histogramı

Hiç Uygun Değil (1), Uygun Değil (2), Kısmen Uygun (3), Büyük Ölçüde Uygun (4) ve Tamamen Uygun (5)

Şekil 7. On Yedinci Soru Histogramı

Hiç Uygun Değil (1), Uygun Değil (2), Kısmen Uygun (3), Büyük Ölçüde Uygun (4) ve Tamamen Uygun (5)

Katılımcılar arasında kesin olarak bilinen konu, tedbir almadan tevekkül etmenin bir sonuç doğurmayacağıdır. Büyük ölçüde klasik kader inancına sahip olan denek grubunun arasında “Tedbirli olanlarla tedbirsiz olanların eninde sonunda aynı akıbete uğrayacakları” tezi kabul görmemiştir.

2.1.4. Yapılan hataların kaderin tecellisi üzerindeki etkisi ile ilgili sorular

İnsanın, kendi elleriyle yaptığı hataların, kaderin oluş süreçleri üzerindeki etkileri konusunda ve sebep sonuç ilişkileri açısından bu durumun klasik kader inancıyla nasıl bağdaştırılabileceği hususunda 7 soru hazırlanmıştır. Bunlar:

Soru 7: Doktor hamileliğin anne için hayati risk taşıdığını söylediği halde çift, çocuk sahibi olmayı istemiş ve hamilelik nedeniyle anne hayatını kaybetmiştir. Kadın çocuk sahibi olmaya kalkışmasaydı şimdi hayatta olurdu.

Soru 8: Bir askeri üs teröristlerin saldırısına uğramış ve ağır kayıplar verilmişse bunun nedeni askerlerin görevlerini doğru şekilde yapmamalarıdır.

Soru 11: Bir madende grizu patlaması meydana gelmiş, çok sayıda işçi mahsur kalarak hayatını kaybetmiştir. Bu durum maden işçilerinin kaderi değildir, gerekli tedbirler alınsaydı kaza önlenebilirdi.

Soru 13: İnsan kendi kilosunu, yiyeceklerini ayarlayarak kontrolü altında tutabilir.

Soru 16: Yüksek bir iskelede çalışan işçi emniyet kemeri kullanmadığı için düşerek sakat kalmıştır. Bu kaza işçinin başına gerekli tedbirleri almamış olmasından dolayı gelmiştir, emniyet kemeri kullansaydı sakat kalmazdı.

Soru 18: Görevli yangın merdivenini kilitletiği için içeridekiler yangından kaçamamış ve birileri hayatını kaybetmiştir. Bu felaket görevlinin hatası sonucu oluşmuştur, yangın merdivenini kilitlemeseydi ölü sayısı bu kadar olmazdı.

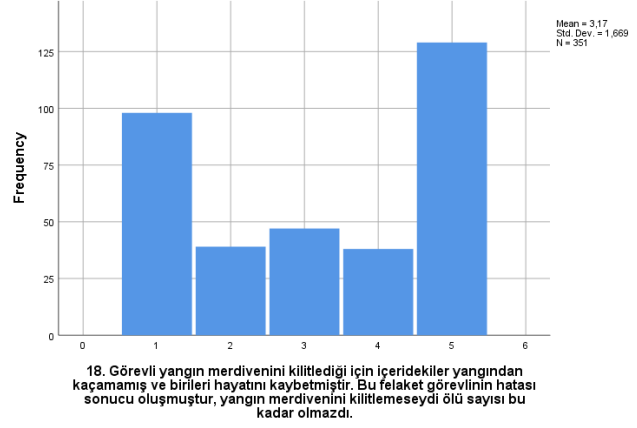
Soru 19: Kaza yoktur, ihmal vardır.

On dokuzuncu soru İSG açısından önemli bir sorudur: “Kaza yoktur, ihmal vardır”. Bu soruya beklenenin üzerinde onay verildiği görülmüştür. Sadece 24 kişi (%6,8) uygun bulmazken, %91,5 oranında katılımcı bu yargı ile ortaya konan fikre katıldıklarını söylemiştir. Katılımcı grubunda şu kanaatin yaygın olduğu tespit edilmiştir: “Kazalar ihmaller neticesinde oluşmaktadır. İhmaller ortadan kaldırılır, gerekli tedbirler alınırsa kazalar da engellenebilir”. Başa gelen kazaların ezelde Allah tarafından yazıldığı ve bu yazgıların zamanı gelince engellenemez bir şekilde oluşacağı inancıyla tezat teşkil etse de tedbirli olmanın, kazaları engelleyebileceği inancının bu kadar büyük bir oranla kabul görmesi ilginçtir.

Ancak aynı net tavra diğer sorulara verilen cevaplarda maalesef rastlanılmamıştır. Ortaya konan özel vaka tanımlarına bağlı olarak farklı yaklaşımlar gösterilebildiği ve aslında kafaların biraz karışık olduğu görülmektedir. Örneğin 18. soruda, çıkan bir yangında, görevlinin biraz bir “ihmal” ‘i neticesinde birilerinin öldüğünden bahsedilmiştir. Bu ihmal yapılmasaydı bu kadar çok ölüm meydana gelmezdi yargısına, “Kaza yoktur, ihmal vardır” sorusundaki sonuçlara benzer sonuçların çıkması sürpriz olmazdı. Zira ortada ihmal sonucu meydana gelmiş bir durum vardır ve “Kaza yoktur, ihmal vardır” yargısını %91,5 oranında onaylayan denek grubunun bu yargının somut bir örneği ile karşılaşınca benzer tavrı göstermeleri beklenirdi. 19. soruya verilen cevaplar şu şekilde oluşmuştur:

Tablo 9. On Sekizinci Sorunun Frekans Dağılım Tablosu

Anket Likert Seçenekleri	Frekans	Yüzde
1 Hiç Uygun değil	98	27.6
2 Uygun değil	39	11.0
3 Kısmen Uygun	47	13.2
4 Büyük ölçüde uygun	38	10.7
5 Tamamen uygun	129	36.3
Kayıp Data	4	1.1
Toplam	355	100.0

Şekil 8. On Sekizinci Soru Histogramı

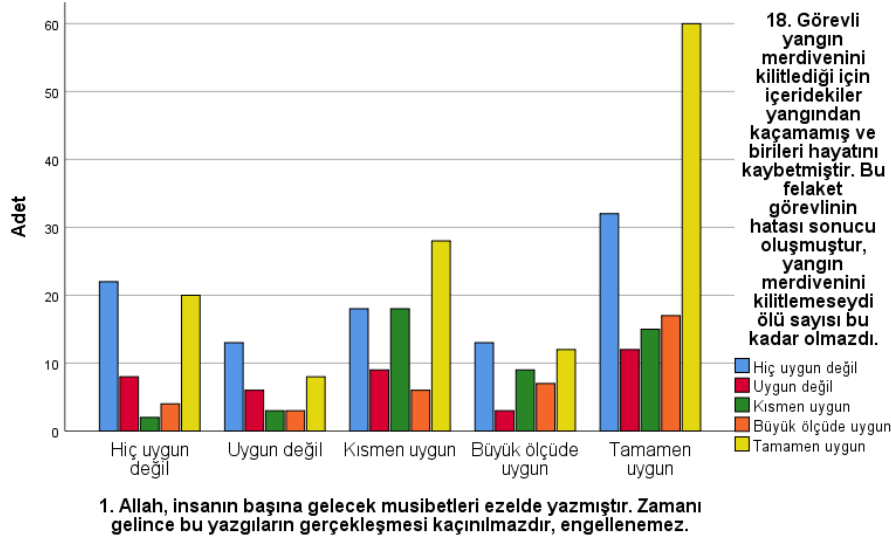
Bu soruda, ihmal neticesinde oluşan bir kaza örneği tasarlanmıştır. Bu soruyu puanlayan katılımcıların %27,6’sı hiç uygun değil, %36,3’ü tamamen uygun derken ilginç bir durum ortaya çıkmıştır. Aslında bu soruda beklenen şey çoğunluğun tamamen uygun demesidir. Zira ortada bir ihmal vardır ve bu ihmal neticesinde bir kaza meydana gelmiştir. “Kaza yoktur, ihmal vardır” yargısına büyük oranda onay veren denek grubu bu soruya da büyük bir çoğunlukla evet demesi beklenirdi. Halbuki çıkan neticede %40’a yakın bir katılımcı grubu bu soruyla ortaya konan yargıya katılmadıklarını beyan etmişlerdir. Bunun sebebi olarak ölümlerle neticelenmiş bir olayın sorgulanmış olması gösterilebilir. Zira aceli gelen birinin şu veya bu sebeple öleceğine olan inanç etkili olmuş gibi durmaktadır.

On dokuzuncu soru ile birinci soru arasında, verilen cevapların çapraz ilişkisini inceleyen hesaplamalar yapılmıştır. Birinci soru klasik İslami kader-kaza tanımını içeren sorudur ve katılımcıların %73,8 ‘i kısmen, büyük ölçüde veya tamamen bu inanca sahip olduklarını söylemişlerdir. Aynı denek grubuna, bu kez, serbest iradede yeni yaklaşımlarını ölçümleyecek 19 ‘uncu soru gibi bir soru sorulduğunda daha farklı yaklaşımların sergileyebildikleri görülmektedir:

Tablo 10: Birinci ve On Sekizinci Soruların Çapraz Tablosu

		18. soru					Toplam	
		Hiç Uygun değil	Uygun değil	Kısmen Uygun	Büyük ölçüde uygun	Tamamen uygun		
1. soru	Hiç Uygun değil	N	22	8	2	4	20	56
		%	22,4%	21,1%	4,3%	10,8%	15,6%	16,1%
	Uygun değil	N	13	6	3	3	8	33
		%	13,3%	15,8%	6,4%	8,1%	6,3%	9,5%
	Kısmen Uygun	N	18	9	18	6	28	79
		%	18,4%	23,7%	38,3%	16,2%	21,9%	22,7%
	Büyük ölçüde uygun	N	13	3	9	7	12	44
		%	13,3%	7,9%	19,1%	18,9%	9,4%	12,6%
	Tamamen uygun	N	32	12	15	17	60	136
		%	32,7%	31,6%	31,9%	45,9%	46,9%	39,1%
Toplam		N	98	38	47	37	128	348
		%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Tabloya bakıldığında ilk soruda yer alan kader inancıyla ilgili soruya tamamen uygun cevabını veren 136 çalışanın 92'si (%67,6) 18. soruya da tamamen, kısmen veya büyük ölçüde uygun cevabını vermiştir. Kader tanımını te-reddütsüz onaylayan ve kadercı bir yaklaşım sergileyen 136 çalışandan 92'si bu tür, "insanın kaderinin, hür iradesiyle verdiği kararlar neticesinde şekillendiğini" söyleyen bir soru ile karşılaştığında daha farklı bir yaklaşım sergileyebilmektedir.

Şekil 9. Birinci ve On Sekizinci Soruların Çubuk Grafiği

Birinci soruya tamamen uygun cevabını verenlerin 18. soru gibi bir soruyla karşılaştıklarında, bütün bunların Allah'ın takdiri olduğu, merdivenin kapısının kapalı olmasının bir hata değil ilahi bir program gereği gerçekleştiği, vadesi gelmiş ve o yangında ölecek olanların ne yaparlarsa yapsınlar bundan kurtulamayacakları yönünde görüş beyan etmeleri beklenirdi. Halbuki tam tersi bir durumla, hiç de azımsanmayacak sayıda çalışan felaketin, görevlinin kapıyı kilitlemesi sebebiyle oluştuğunu ve böyle bir hata yapılmamış olsaydı ölü sayısının bu kadar çok olmayabileceğini söylemektedir. Benzer çapraz tablolar kadercı yaklaşımların sorgulandığı sorularla serbest iradeden yana yatkınlığın sorgulandığı sorular arasında da yapılmıştır. Oranlar değişse de sonuçlar değişmemektedir. Bu da bize göstermektedir ki, insanların kendilerine anlatılan kader inancı konusunda kafaları karışıktır. Tecrübi bilgileri ile doğruladıkları birtakım olayların çözümünü, kendilerine anlatılan kader inancının unsurlarıyla yapamamaktadırlar.

"İnsan kendi kilosunu, yiyeceklerini ayarlayarak kontrolü altında tutabilir" yargısının değerlendirildiği 13. soruda da ilginç sonuçlar elde edilmiştir. Bu soruyla serbest iradeci yaklaşımla ilgili eğilimler ölçülmek istenmiştir. Katılımcıların olaylar üzerindeki sebep sonuç ilişkisini görüp göremedikleri anlaşılmaya çalışılmıştır. Obezite birçok sağlık sorunlarına yol açan önemli bir rahatsızlık, insanın başına gelebilecek kötü musibetlerden biridir. Böyle bir musibetin önüne geçmek için kişinin kendi hür iradesiyle karar vererek yapabileceği basit bir işlem vardır: Yediği gıdalara dikkat etmek. Bunu yapan ve aldığı enerjiyle harcadığı enerji arasında olması gereken korelasyonu doğru kuran biri obezite belasından kurtulacaktır. Aşırı gıda tüketimi, hareketsiz yaşam, alınan ve harcanan enerji miktarları arasındaki dengesizlik gibi hatalar sebebiyle oluşan obezite ezeli bir kader olmayıp yapılan hataların sonucudur. Alınan tedbirlerle, süreç tersine çevrilerek engellenebilir.

Bu soruya verilen cevaplar şu şekildedir: 136 katılımcı (%38,3) bu fikre katılmazken, 161 katılımcı (%45,3) ise büyük ölçüde veya tamamen katılmaktadır. Kısmen uygun bulanların oranı ise %15,8'dir. Kısmen uygun şıkkı da olumlu cevap kategorisine dahil edilirse katılımcıların %61,1'i rejim yaparak obeziteden kurtulmanın mümkün olduğuna inanmaktadır. Obezite gibi bir musibet bile rejim yaparak, yenilen gıdalar kontrol altında tutularak engellenebilmektedir. Öyleyse başa gelmesi muhtemel pek çok musibetin de sebeplerinin ortadan kaldırılmasıyla engellenebileceği düşünülebilir. Musibetlerin oluşumunda ve engellenmesinde, sebep sonuç ilişkisi kritik bir role sahiptir ve çalışanların bunu kavramış olmaları önemli bir neticedir. Musibetleri, kazaları ve hastalıkları engellenmenin yolu tedbirli olmaktan, onları meydana getiren sebepleri ortadan kaldırıp daha güvenli çalışma şekillerine yönelmekten geçmektedir. Çalışanların her geçen gün artan oranda bu bilince sahip olmaya başladıkları görülmektedir.

3.2. Parametrik Testler

3.2.1 Eğitim düzeyi ile kaderci yaklaşımlar arasında One way ANOVA testi

Data grubunu oluşturan katılımcıların eğitim düzeyleri ile kaderci yaklaşımlar arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını tespit etmek amacıyla one way ANOVA testi yapılmıştır.

Öncelikle varyansların homojenliği ve tanımlayıcı istatistikler yapılarak şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Tablo 11. Varyansların Homojenliği Testi (kader_ortalama)

		Levene İstatistiği	df1	df2	Sig.
Kader_ortalama	Ortalamalara göre	4,138	4	345	,003

Tablo 12. ANOVA Testi (kader_ortalama)

ANOVA					
Kader_ortalama					
	Kareler toplamı	df	Kareler Ortalaması	F	Sig.
Gruplar arası	37,118	4	9,280	17,449	,000

ANOVA testi sonucuna göre anlamlılık düzeyi $p < 0.05$ olduğu için, eğitim düzeyini oluşturan gruplar arasında, kader inancı açısından anlamlı farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Bu farklılıkların hangi gruplar arasında olduğu ve düzeylerini tespit etmek için Post Hoc analizi yapılmıştır. Varyansların homojenliği testinde, anlamlılık düzeyi 0.05'ten küçük olduğu için, varyansların homojen dağılmadığı görülmüştür. Bu yüzden Post Hoc analizlerinden Games-Howell yöntemi kullanılarak gruplar arasındaki farklılaşım şu şekilde tespit edilmiştir.

Tablo 14 incelendiğinde lisans mezunları ve lisansüstü mezunları arasında kaderci yaklaşımlar bazında anlamlı bir fark olmadığı ($p > 0.05$), ancak ilköğretim mezunları ile (ortaokul hariç) diğer tüm eğitim grupları arasındaki ortalamaların anlamlı bir fark oluşturacak şekilde olduğu ($p < 0.05$) görülmektedir. Ayrıca lise mezunlarıyla ortaokul mezunları arasında da anlamlı bir farklılaşım olmadığı tespit edilmiştir.

Yapılan analizler sonrasında kaderci yaklaşımla eğitim durumu arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Bu ilişkinin etki düzeyini belirlemek amacıyla eta kare analizi yapılmış ve şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Tablo 13. Etki Büyüklüğü Analizi (Eta Kare)

Değişkenlerin Birlikteliği		
	Eta	Eta Kare
kader_ortalama	,410	,168
Eğitim durumunuz		

Tablo 14. Çoklu Karşılaştırmalar (Post Hoc)

Bağlı değişken: kader_ortalama		
Games-Howell		
Eğitim durumunuz	Eğitim durumunuz	Sig.
İlkokul mezunu	Ortaokul mezunu	1,000
	Lise mezunu	,015
	Lisans mezunu	,000
	Lisansüstü	,000
Ortaokul mezunu	İlkokul mezunu	1,000
	Lise mezunu	,217
	Lisans mezunu	,000
	Lisansüstü	,001
Lise mezunu	İlkokul mezunu	,015
	Ortaokul mezunu	,217
	Lisans mezunu	,004
	Lisansüstü	,025
Lisans mezunu	İlkokul mezunu	,000
	Ortaokul mezunu	,000
	Lise mezunu	,004
	Lisansüstü	,999
Lisansüstü	İlkokul mezunu	,000
	Ortaokul mezunu	,001
	Lise mezunu	,025
	Lisans mezunu	,999

Hesaplanan etki büyüklüğünün yorumlanmasında 0.02 düşük etki gücü, 0.13 ortalama etki gücü, 0.26 ve üstü ise büyük etki gücü olarak değerlendirilir. Analizde eta kare değeri 0.168 bulunduğu için eğitim düzeyi ile kader arasındaki etki düzeyinin ortalama düzeyde olduğu söylenebilir.

3.2.2. Eğitim Durumu ile Kaderci Yaklaşımlar için Korelasyon Analizi

Eğitim durumu ile kaderci yaklaşımların arasındaki korelasyonu ölçmek amacıyla korelasyon analizi yapılarak aşağıdaki verilere ulaşılmıştır:

Tablo 15. Korelasyon değerleri

		3. Eğitim durumunuz	kader_ortalama
3. Eğitim durumunuz	Pearson Correlation	1	-,394
	Sig. (2-kuyruk)		,000
	N	350	350
Kader_ortalama	Pearson Correlation	-,394	1
	Sig. (2-kuyruk)	,000	
	N	350	350

Eğitim durumu ile kaderci yaklaşımların ortalamaları arasında negatif yönde, çok da kuvvetli olmayan bir ilişki olduğu gözlemlenmektedir. Eğitim düzeyi arttıkça kaderci yaklaşımlar azalmakta ve kuvvetinin de 0.39 düzeyinde olduğu görülmektedir.

3.2.3. Cinsiyet ve serbest iradeci yaklaşım analizi: T-Testi

Cinsiyet 2 farklı sonuç alabilen bir değişken olduğu için bağımsız örneklem T-testi kullanılmıştır. H0 hipotezi “Cinsiyet ile serbest iradeci yaklaşımlar arasında anlamlı bir ilişki yoktur” şeklinde belirlenmiş ve hesaplamalar sonucunda şu bilgilere ulaşılmıştır:

Varyanslar homojen dağılmadığı için ($p=0.011$ ve $p<0.05$) ilgili 2-tailed signification değeri 0,614 olarak bulunmuş ve bu değer 0.05’ten büyük olduğu için cinsiyetle serbest iradeden yana yaklaşımlarda anlamlı bir farklılaşma olmadığı tespit edilmiştir. Yani H0 hipotezi kabul edilmiştir.

3.2.4. Tehlike sınıfına göre kaderci yaklaşımların analizi: ANOVA testi

ANOVA testi sonucuna göre anlamlılık düzeyi $p=0,055$ ve $p>0.05$ olduğu için, tehlike sınıfına göre kader inancına sahip olma düzeyleri açısından anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir.

3. Tartışma ve Sonuç

Anket öncesinde, çalışanların önemli bir kısmının kader inancına sahip oldukları ve kaderle ilgili sorulan sorulara bu inançları çerçevesinde cevap verecekleri tahmin edilen ve beklenen bir durumdur. Ayrıca klasik kader inancının bir takım İSG tedbirlerini alırken, çalışanları menfi yönde motive eden bir işleve sahip olduğu değerlendirilmekteydi. Anketten bu analizleri doğrular mahiyette sonuçlar alınmıştır. Klasik kader inancının tanımlandığı ilk sorudaki ifadeye çalışanların %73,8’inin olumlu cevap verdiği görülmüştür. Ancak dikkat çeken

bir husus, katılımcıların %25,4'ünün ya kadere hiç inanmadığı ya da kaderin bu şekilde tanımlanmasını kabul etmediği hususu olmuştur.

19. soruda ölçümlemesi yapılan “Kaza yoktur, ihmal vardır” yargısına katılanların oranı %91,5 gibi yüksek bir rakama ulaşmıştır. Çalışanların, kazaları oluşturan ana ögenin ihmaller olduğu, ihmaller ortadan kaldırılırsa kazaların da önlenilebileceğine dair olan inançları anketten elde edilen önemli sonuçlardan biri olmuştur. Ancak buna rağmen, sorulan bazı sorularda, ihmal neticesi oluşan kaza örnekleri verildiğinde benzer keskinlikte sonuçların alınmadığı görülmüştür. Örnek olayların içeriğine ölüm ve kader inancı sezgisi konduğunda kafa karışıklığı daha da büyümekte, net cevaplar alınması güçleşmektedir.

İlk soruda puanlanan, “insanın başına gelecek olanlar ezelde yazılmıştır, zamanı gelince bu yazgıların gerçekleşmesi kaçınılmazdır, engellenemez” yargısında yer alan sebep “Allah’ın ezelde öyle yazması”, sonuç ise bu yazgıların insanın başına gelmesi olarak değerlendirilebilir. Halbuki 4. ve 19. sorularda ortaya konan tanım gereği sebep “tedbirdir” sonuç “tevekkül”, sebep “ihmaldir” sonuç “kaza”. Bu iki sorudan elde edilen cevaplar akla şunu getirmektedir: Kader inancı söz konusu olduğunda, “sebebe bağlı sonuç” ilişkisini kurmak zorlaşmaktadır. Olaylar, tecrübe bilgileri kullanılarak analiz edilirken ise sebep sonuç ilişkisini kurmak daha kolay bir hale gelmektedir. Bilgi eksikliğinden kaynaklı kafa karışıklığının sürdüğü, zihinlerin net olmadığı görülmektedir.

Kaderci veya serbest iradeden yana olan yaklaşımların, güvenlik tedbirlerinin alınması veya ihmal edilmesinde belirleyici bir fonksiyona sahip olabileceği düşünülmektedir. İmanın bir şartı olarak algılanan kader inancının, Türk toplumu içinde büyük oranda kabul gördüğü düşünülecek olursa, konunun ne kadar önemli olduğu daha iyi anlaşılacaktır. Ancak bazı durumlarda, kader inancı ile serbest iradeden yana olan inançlar keskin çizgilerle birbirinden ayıramamakta, ikisi arasında bir inanç duruşu sergilendiği görülmektedir. Bu durum anket çalışmamızda da gözlenmiş, bazı sorularda kaderci bir tavır sergileyen katılımcıların, serbest iradeden yana duruşu ölçümlendiğimiz sorularda serbest iradeden yana bir tavra daha yakın cevaplar verebildiği görülmüştür.

İslamî kader konusu; konunun tarafları arasında uzlaşma sağlanmış, sağlam dini temellere oturtulmuş ve tam olarak anlaşılabilir bir konu olarak görülmektedir. Üzerinde yüzyıllar boyu tartışmaların yapılmış olması bunun bir göstergesi olarak algılanabilir. Konu hakkında çok düşünmenin ve çok fazla soru sormanın, din alimleri tarafından hoş karşılanmamış olması da aslında, ortaya atılan çok sayıda farklı düşüncenin arasından seçim yapma zorluğundan kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla çalışanlardan İSG tedbirlerinin alınması istendiğinde, ileri sürülen “kaderimizde varsa olur” mazeretinin genel kabul görmüş, sağlam bir kader inancına dayandığını söylemek zordur. Halbuki kader mevzusundan daha net bilinen, sebep sonuç ilişkisi daha kolay kurulabilen, geniş halk kitleleri tarafından tereddütsüz kabul gören konu tedbir tevekkül konusudur. Tevekkülün İslam Dini’nin bir emri olduğu, tedbirin ise hem tevekkülün hem de dolaylı olarak İslam dininin önemli bir müessesesi olduğu anlatılmalı ve sürekli olarak hatırlatılmalıdır. İSG alanında asıl kullanılması gereken dini argümanının, tedbir-tevekkül konusu olduğu unutulmamalıdır.

Kur’an-ı Kerim’in en mistik ve en anlaşılabilir konusu olduğu iddia edilen kader konusu aslında İslam dininin en matematiksel, en kolay anlaşılır ve kabul edilebilir konusudur. Zira kader ölçü demektir (Bayındır, 2018) ve Allah’ın evreni yaratırken kullandığı yöntemin adıdır. “Biz her şeyi bir ölçüye göre yarattık” ayeti de temelde bunu ifade etmektedir. İnsan, yaptığı iş ve eylemler, toplumlar ve tüm sosyal olaylar bu “her şey” ile tanımlanan yaratılmışlar ailesine dahildir. Hepsi bir ölçüye tabidir. Bütün musibet ve kazalar da öyledir. İlk bakışta bazı ölçüleri net göremiyor olmamız ölçü konmamış olduğunu değil tespit noktasındaki acziyetimizi ve eksikliklerimizi göstermektedir.

İş sağlığı ve güvenliği de önemli ölçüde bilim, teknoloji ve mühendislikle ilgili müspet bir bilim alanıdır ve ölçü anlamında kullanılan kader mefhumuyla uyum halindedir. Kur’an-ı Kerim’e uygun kader inancı, doğru bir şekilde kavranır ve çalışanlara öğretilirse, İSG tedbirlerinin alınması noktasında etkili, önemli kavramlardan biri olarak kullanılabilir. Bu sayede, kazalara giden yolu oluşturan sebepler, o kazanın oluşum ölçüleri yani kaderi olarak algılanacağından, kazaları engellemenin yolu, o ölçülere riayet etmek ve sebepleri ortadan kaldırmaya çalışmak olacaktır.

Sıkça yapılan bir hata da tevekkül kavramının; tembelliğin, vurdum duymazlığın, özensiz ve dikkatsiz çalışma şekillerinin kaynağı imiş gibi gösterilmesidir. Konuyu yanlış anlayanlar tarafından ortaya atılan bu iddianın doğru olmadığı görülmektedir. Öngörülen, akledilebilen, önlem alınabilen, tespit edilebilen riskler tevekkülün konusu olmaktan çıkıp tedbirin konusu haline gelmektedir. Tevekkül ise her türlü tedbir alındıktan sonra başvurulması gereken bir müessese olarak görülmelidir. Herhangi bir konuda Allah’a tevekkül etme aşamasına gelmiş birisi, o konuda -elinden geldiğince- yapılması gereken her şeyi yapmış, alınması gereken her türlü tedbiri almış olmalıdır. O halde tevekkül; öncesinde devamlı bir iyileştirme, proaktif olarak davranıp gereken önlemleri alma ve güvenlik tedbirlerini sürekli olarak iyileştirmenin bir yoludur. Her önlem kaleminin altında, yeniden tevekkülün konusu haline gelebilecek pek çok alt unsurun bulunabileceği de unutulmamalıdır.

Çalışanlardan bir kısmının, tedbirli olmanın büyük bir öneme sahip olduğunu düşünmeleri, bu durumu Allah'a olan tevekküllerinin bir gereği olarak algılamaları, başa gelen iş kazalarının bir sebep sonuç ilişkisi içerisinde ve ihmaller zinciri sonucunda oluştuğunu düşünüyor olmaları tespit edilen önemli sonuçlardan biri olarak değerlendirilebilir.

Elde edilen sonuçlardan biri de kader konusundaki bilgilerin eksik ve düşüncelerin net olmadığıdır. Bu konuda öğrenilen bilgilerle elde edilen tecrübî bilgiler örtüşmemektedir. Nazarî bilgilerle tecrübî bilgiler arasında bir seçim yapılması gerektiğinde, tecrübî bilgilerinin sağladığı doğruya daha yakın olan fitrî bilgi değil, daha önceden öğrenilen kader inancı tercih edilmektedir.

Kader konusunun daha kapsamlı çalışmalarla ele alınması ve toplumdaki bilgi eksiklikleri ve kafa karışıklıklarını giderici eğitim çalışmaları yapılması değerlendirilmelidir.

KAYNAKÇA

- Altuntaş, H., ve Şahin, M., (2011), Kur'an-ı Kerim Meali, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları
- Arçelik, (2022), Arçelik'te İş Sağlığı ve Güvenliği Çalışmaları, <https://docplayer.biz.tr/11351965-Arcelik-te-is-sagligi-ve-guvenligi-calismalari.html>, [18,04,2022, WEB]
- Atabey, V., (2022), İş Kazası Örnekleri, <https://volkanatabey.com.tr/is-kazasi-orneklere/> [13,02,2022, WEB]
- Bayındır, A., (2018), Kuran Işığında Doğru Bildiğimiz Yanlışlar, İstanbul, Süleymaniye Vakfı Yayınları
- Clason, D. L., ve Dormody, T. J., (1994), Analyzing data measured by individual likert-type items. journal of agricultural education, 35(4), s. 31- 35.
- Diyanet İşleri Başkanlığı, (2013), Hadislerle İslam, Ankara, DİB Yayınları
- El-Heysemi, N., (2012), Mecmaü'z-Zevaid, İstanbul, Ocak Yayıncılık
- Field, A., (2000), Discovering Statistics Using SPSS for Windows, London, Sage Yayınları
- George, D., & Mallery, M. (2010), Spss for windows step by step: a simple guide and reference, 17.0 update (10a ed.) Boston: pearson
- Güranlı, G. E., (2022), Kaza, Kader, Fitrat Kaderciliğin Bilim ve Tekniğe sızması, <https://www.isgturkiye.com/konu/kaza-kader-fitrat-kaderciligin-bilim-ve-teknige-sizmasi.2710/> [12.02.2022, WEB]
- Jolliffe, I. T., (1995), Sample Sizes and the Central Limit Theorem: The Poisson Distribution as an Illustration, The American Statistician Yayınları
- Koçak, M., (2022), İş Kazaları, <https://avys.omu.edu.tr/storage/app/public/muhammed.kocak/136993/40-IS-KAZALARI.pdf> [11,03,2022, WEB]
- Kılavuz, A. S., (2017), Ana Hatlarıyla İslam Akaidi ve Kelama Giriş, İstanbul, Ensar Yayınları
- Sencer, M. ve Sencer, Y., (1978), Toplumsal araştırmalarda yöntem bilim, Ankara, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayını
- Tabachnick ve Fidell, (2013), B.G. Tabachnick, L.S. Fidell using multivariate statistics (sixth ed.)Pearson, Boston.
- Uçan, R., (2019), İSG İş Güvenliği Uzmanlık Hazırlık Kitabı, İstanbul, Nar Yayınevi
- Yahnioğlu, N., (2022), İş Sağlığı ve Güvenliği Bilinci, <https://slideplayer.biz.tr/amp/10220257/> [10,03,2022, WEB]

Araştırmacıların Katılım Oranları

Bu çalışmamızda sorumlu yazar olan BEYENAL B., çalışmanın tasarım ve dizaynını yapmış, iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili konularda literatür taraması gerçekleştirmiş, anket çalışmasını, veri toplama, istatistiksel analizler ve analizlerin yorumlanmasını sağlayarak yazıyı kaleme almıştır. Bu nedenle BEYENAL B. 'nin katılım oranı %75'tir. Çalışmada ikinci yazar olan BAYINDIR A., çalışmanın ana kavram ve fikrini oluşturmuş, kader konusu ile ilgili dini bilgilerin derlenmesini sağlamıştır. Bu nedenle BAYINDIR A. 'nin katkı oranı %25'tir.

ıkar atışması/ Conflict of Interest

Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar atışması beyan edilmemiştir.
No conflict of interest was declared by the authors.